

Cadí

COMARCA:	Alt Urgell, Cerdanya	
SUPERFÍCIE:	26.197,8 ha	
MUNICIPIS:	Alàs i Cerc, Arsèguel, Bellver de Cerdanya, Cava, Estamariu, Josa i Tuixén, Lles de Cerdanya, Montellà i Martinet, el Pont de Bar, Prullans, les Valls de Valira, la Vansa i Fómols	
PAE	Inclou parcialment els Paisatges d'Atenció Especial del Prepirineu i de l'Alt Segre	

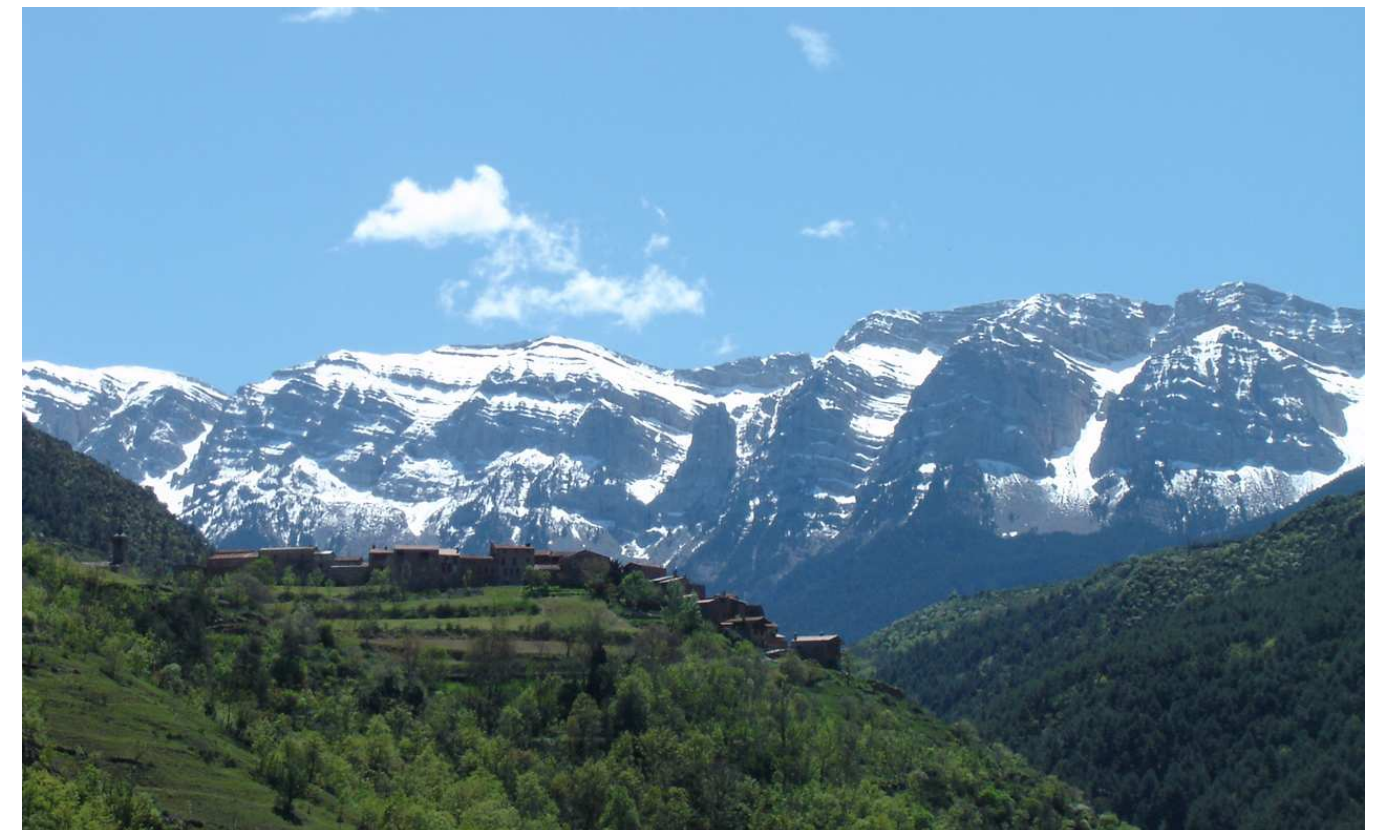

Figura 12.1: El perfil del poble d'Arsèguel sota la imponent muralla rocosa del Cadí és una de les imatges més reconegudes del Pirineu

Trets distintius

- Cingleres de paret calcària, especialment de la cara nord, que es precipiten uns centenars de metres fins a la base d'estretes valls recobertes de densos boscos. Profundes canals que donen pas a immenses tarteres, amb pins que s'arrapen a la roca gairebé fins als cims.
- Racons amagats als replecs de la muntanya, de gran tranquil·litat.
- Pobles de rica tradició històrica situats en llocs inversemblants, sempre sota l'escenari majestuós de la cara nord del Cadí.
- Gran dissimetria entre l'obaga i la solana, entre el marge esquerre de la vall del Segre, boscosa i ombrívola, i la lluminosa vall de Josa i el marge dret del riu a Aristot, Músser i Travesseres.
- El túnel de Cadí, que creua la serralada.
- Escasses fonts, deveses i canals de rec, al nord, i deus i rius secs i pedregosos, al sud.
- Cromatisme dels pobles de teula roja, que contrasten amb la serra nevada o els prats verds.
- Fortes però curtes tempestes que es formen durant l'estiu.

Principals valors en el paisatge

- La serralada més important de l'alta muntanya calcària del sud dels Pirineus.
- Els boscos centenaris de pi negre a l'obaga, els rasos del carener, els prats del Goleró i els Cortils i els prats subalpins d'Aguiló, amb el seu refugi, Cadí, collet Josana i Pradell.
- El Cadinell i els Cloterons.
- Cernerres i la collada del Collell.
- Els cims del Comabona, el Vulturó i la Torre de Cadí.
- La vall de Josa, amb el poble encimbellat de Josa de Cadí.
- Els pobles penjats d'Arsèguel, Toloriu, Bar, Ansovell, Cava, Querforadat, Estana, Estamariu i Aristot.
- Les feixes d'antigues vinyes al Pont de Bar, els conjunts de *cortals* i els antics camins ramaders.
- La franja de muntanya intermèdia entre Montellà i Barguja i els plans que envolten Vilanova de Banat.
- L'imaginari col·lectiu al voltant de la presència de bandolers i maquis, amb els búnquers de la línia dels Pirineus.

Figura 12.2: Vilanova de Banat és un poblet apinyat en un planell sota l'atenta mirada del Cadí i penjat sobre el riu de Vilanova

Figura 12.3: El poble de Josa de Cadí, encimbellat dalt d'un turó enmig d'una vall aïllada i plena de contrastos

Figura 12.4: Martinet és l'únic nucli destacat del fons de vall del Cadí, un poble comercial per excel·lència, abocat a les aigües del Segre

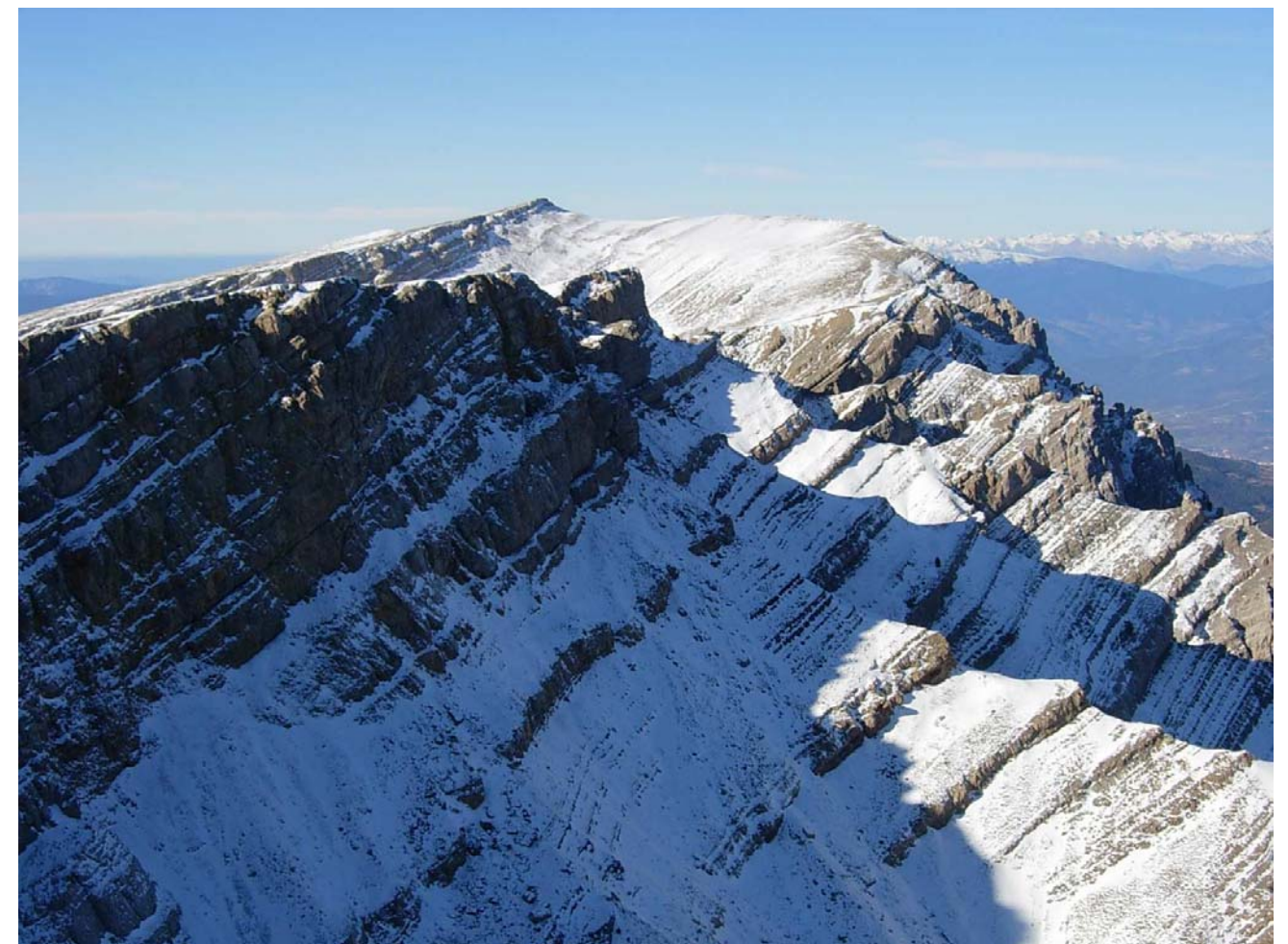
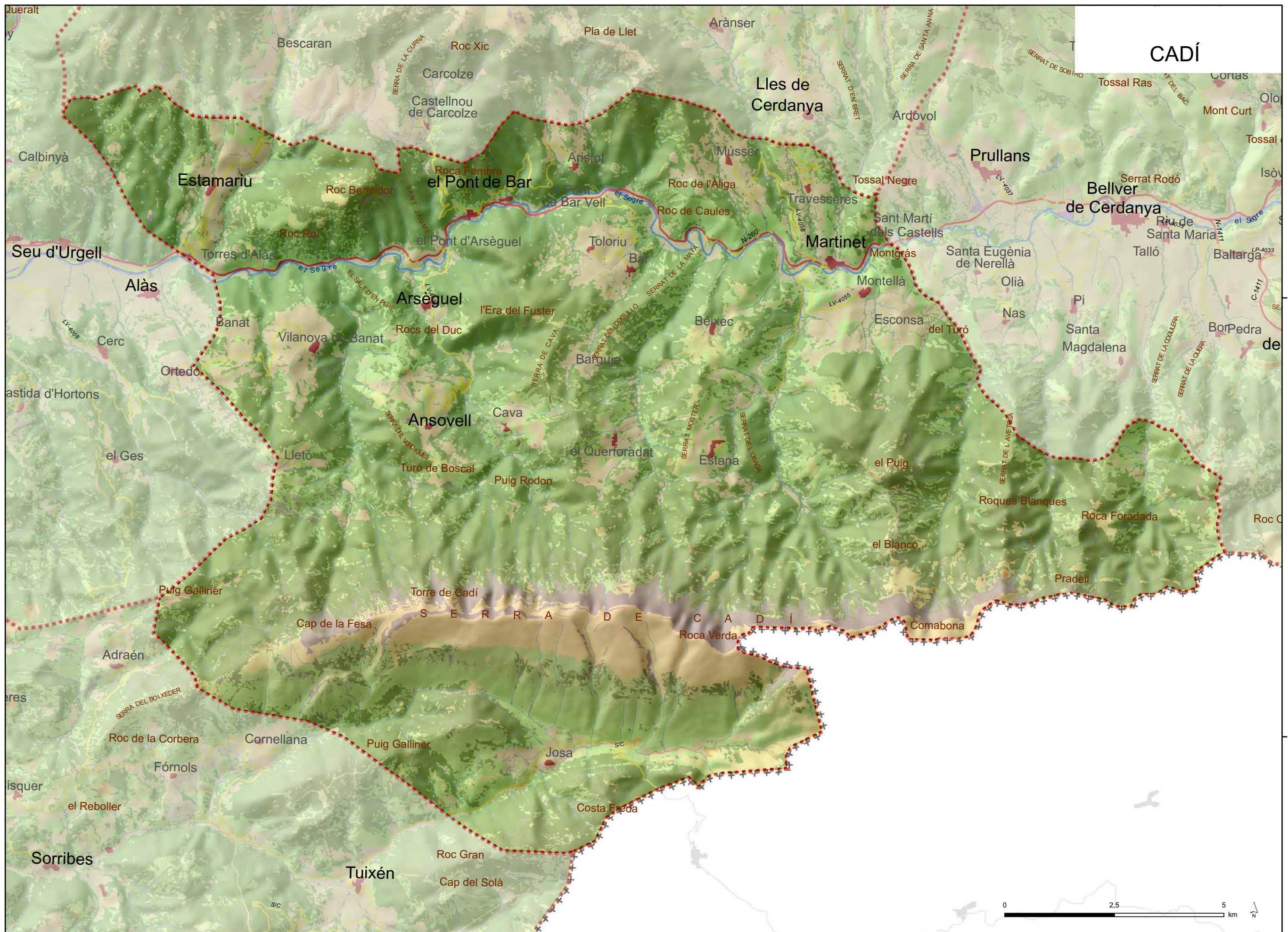

Figura 12.5: Tarteres, canals, esqueis, gespets i feixancs formen part de l'estructura de les timbes de la cara nord del Cadí

CADÍ

380000

390000

400000

4690000

4680000

Elements naturals que constitueixen el paisatge

La serra del Cadí és l'element vertebrador d'aquesta unitat i el que la dota de sentit geogràfic i paisatgístic. El Cadí és l'alta muntanya calcària dels Pirineus.

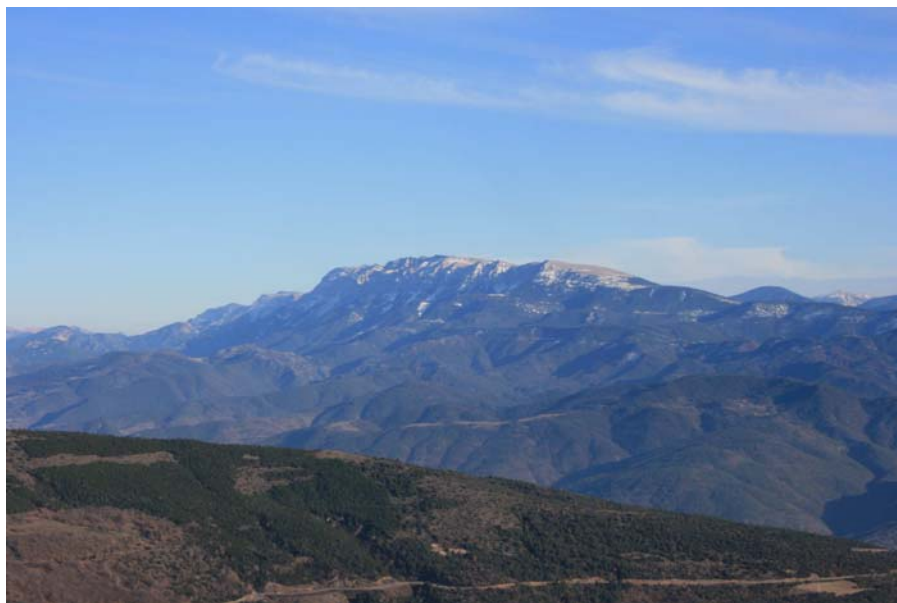

Figura 12.6: La serra del Cadí és la gran espina vertebral de la unitat i de bona part dels Prepirineus, i és quasi omnipresent des de molts indrets de la zona, especialment des dels llocs més enlairats

La serralada pròpiament dita s'inicia a l'oest del coll de Bancs i s'allarga fins al coll de Tancalporta a l'est. Al sud el Cadí té la frontera natural amb el Pedraforca, ja dins la Catalunya Central. A l'oest, limita amb la Vansa on té un límit més o menys clar al collet de Vacanella, per enllaçar amb el Cadinell i els Cloterons al sud. Pel nord, la veïna i molt relacionada unitat de la Solana del Baridà apareix un cop superat el marge dret del riu Segre.

Geològicament, el Cadí és un mantell de corriments, fonamentalment de materials cenozoics, que presenta la disposició monoclinial dels estrats recolzats sobre una potent sèrie paleozoica. És el que els geòlegs anomenen la Unitat del Cadí i que va ésser fortament inclinada uns 40° vers el sud mitjançant l'aixecament del bloc sud de la falla del Segre. El resultat en el paisatge és l'alineació de cingles molt escarpats, de més de 500 metres de desnivell, que han estat afectats lleugerament pel modelat glacial, però més intensament pel periglacial. La fesomia actual és la d'una gran serralada de roques calcàries oscades per profundes canals. Aquestes canals i les tarteres són precisament la senya d'identitat de l'alta muntanya de la unitat al vessant nord. El sud, en canvi, és completament diferent. L'assimetria provocada per l'estructura geològica ha donat lloc a dos paisatges en dos mons

completament diferents. Mentre que el vessant nord és alpí, sever i mineral per damunt dels 2.000 m i forestal per sota d'aquesta cota, el vessant sud és de pendents suaus, àmplies pastures i immensos boixeders. Més al sud, la vall de Josa encarna els valors del paisatge càrstic, de rius sense aigua i lleres pedregoses. El Cadinell (2.112 m) és una reproducció en miniatura del Cadí i la muntanya dels Cloterons (2.178 m) prolonga aquest mar de muntanyes calcàries però aquí ja més recobertes de frondosos boscos.

Figura 12.7: El Cadinell és la muntanya emblemàtica de Josa de Cadí

Una altra característica del relleu del vessant nord són els collets i prats. Aquestes petites porcions de terreny més o menys pla són la conseqüència de l'erosió diferencial dels materials més tous triàsics i garumnians. Conformen petits replans que trenquen la monotonia majestuosa dels cingles i dels forts vessants emboscats de la base i se situen al mig d'ambdós. Tradicionalment han estat llocs per a la pastura i avui en dia són els únics espais oberts entre la muralla rocallosa i el bosc: pla de les Creus, prat d'Aguiló, coll de l'Estenedor, Prat de Cadí d'Estana, collet Josana, collet Roig, prat de la Roca Dreta, prats de Cadí de Cava, prats de la font de l'Ós, els orris del Quer, de Cava i d'Ansovell o el Pradell, són alguns exemples d'aquests espais amb impressionants escenaris.

Per contra, aquests paisatges són escassos d'aigua degut a la litologia calcària a través de la qual s'escola la pluja o fosa de neus. És llavors quan les escasses fonts guanyen un paper cabdal en el paisatge, oferint racons de vegetació frondosa i verda fins al pic més alt de l'estiu. Les petites fonts neixen quan les aigües entren en contacte amb els materials impermeables de les margues i conglomerats vermells o les pissarres i toves volcàniques. Les deus més abundoses recullen també les aigües acumulades sota els immensos tarterams i col·luvions que

s'escolen fins molt avall de la base de la cinglera, gairebé arribant al fons de les valls més profundes. Una d'aquestes és la font del Campbac, a Cava, però les més importants afloren al vessant sud al Molí de Josa o al riu de Mola com a surgències d'amplis sistemes càrstics. A la carena cimera, les formes naturals per on entra l'aigua també donen lloc a paisatges singulars en comes com la dels Cortils, situada entre la serra Cabirolera i la serra Pedregosa, dos brancals esqueixats de la carena principal. A l'entorn dels cims les formes exocàrstiques no hi són gaire desenvolupades, però és fàcil contemplar petites dolines entapissades de verdor al Comabona i al Goleró, que trenquen la monotonia dels rasos plens de pedrusques i esquitxats de petites orles de gesp (*Festuca eskia*).

Un element geològic singular que dona lloc a paisatges de detall al vessant nord són els afloraments de toves volcàniques de l'Estefanià. Tot i constituir una franja de materials molt estreta que es localitza entre els Esquers, a Sant Salvador d'Adraén, passant pel coll de Vanses, el Boscal, la Portella entre Cava i el Querforadat i fins a Escàs i Bastanist, dona lloc a un conjunt de paisatges sense vegetació de gran bellesa mineral i amb formes del tot contrastades amb el que els envolta.

El vessant sud de la serra és geomorfològicament parlant molt diferent del nord. Per una banda la, Solana del Cadí és una immensa superfície estructural, sense gairebé vegetació, que es desploma 1.000 metres de desnivell en una rampa amb una lleugera panxa en la zona intermèdia. Un seguit de colls: Jovell, Collell, Torn i la Balma, la separen de les serres o massissos situats al sud: Cadinell, Cloterons i Pedraforca. La xarxa hidrogràfica d'aquest sector segueix fidelment

Figura 12.8: Cingleres, barrancs, prats i extenses pinedes formen part del paisatge de la vall de Josa, sota l'obaga dels Cloterons

l'estructura i dona lloc a rius i torrents temporals alineats d'est a oest. La més important d'aquestes valls és la de Josa, que es troba enclavada entre els quatre grans conjunts calcaris. Aquí es repeteixen a petita escala algunes formes del vessant nord: la solana del Cadinell, les canals dels Cloterons. El paisatge canvia tot perdent un punt d'aspror en el terreny quan hom s'acosta a la llarga carena que condueix al cim del Pedraforca.

Figura 12.9: La gran solana de la serra del Cadí des del cim del Cadinell

Els rius, de cabals molt modestos comparats amb els de la unitat de Solana del Baridà i més semblants a les serres prepirinenques de Boumort o Port del Comte, neixen de petites fonts al vessant nord o de les importants deus, abans mencionades, al sud. La vall del Segre domina l'estructura fluvial del sector nord i el riu s'obre pas entre materials durs del paleozoic –granits i calcàries- per arribar a la fossa de l'Urgellet. Els curts però impetuosos afluents que baixen del Cadí recorren en poc més de 5 quilòmetres lineals més de 1.500 m de desnivell –algunes petites i emblemàtiques fonts com la del Cristall neixen prop dels 2.500 m. Però només alguns porten aigua tot l'any i els més importants, per la frondositat de les valls i els rics ecosistemes que generen, són el Ridolaina, a l'ombra del Comabona, el riu de Bastanist, als peus de la serra Cabrolera, el riu Naval, recollint les aigües de la canal Baridana, el riu de Cadí, fill de les tres roques (Gòdec, Grossa i Dreta) i el riu de Vilanova, que recull les aigües del sector més occidental. Al sud totes les lleres són pràcticament sempre eixutes i només porten aigua a partir de les deus. Tant el riu de Cernerres –capçalera del de Josa– com el riu de Mola, sota l'obaga del Verd, són veritables llits de pedres.

La poca abundor d'aigües superficials, exceptuant el curs del riu Segre, respon a la naturalesa calcària de la unitat però també al caràcter continental del clima. El Cadí és una serralada de frontera entre el clima mediterrani més humit i l'ombra pluviomètrica de la fossa de l'Urgellet fins a la Cerdanya. Les adveccions d'aire humit acostumen a arribar pel sector sud-est i queden retingudes a la raonada que conformen les serres del Moixeró i l'alineació Pedraforca-Rasos de Peguera. No en va, un dels llocs més humits de la unitat és la vall del

Figura 12.10: La cara nord del Cadí amaga racons de gran frondositat forestal, com la capçalera de la vall de Bastanist

riu de Gresolet, a la conca del Llobregat. Aquestes són situacions molt freqüents de tardor i primavera, tot i que en aquesta darrera també s'acostumen a recollir importants precipitacions, sovint de forma sòlida, en les adveccions del sud-oest. Els estius, contradictòriament a un clima mediterrani, poden ser els períodes més humits de l'any si les condicions són favorables pel creixement de núvols convectius. Aquesta és una característica molt important del paisatge d'aquesta unitat: les fortes tempestes. El Cadí, es troba en un sector dels Prepirineus que els meteoròlegs anomenen un «niu de tempestes», així doncs no és estrany que durant els mesos de juliol i agost es produeixin fortes precipitacions de tarda, de curta durada i amb molt aparell elèctric.

D'aquestes característiques climàtiques es desprèn la presència d'una notable clina altitudinal i longitudinal. El clima submediterrani, propi de les parts més baixes, passa a alpí als cims, tornant-se més humit i fred, i la descàrrega de precipitació disminueix progressivament d'est a oest.

La distribució de temperatures i de precipitació de la unitat experimenta unes notables variacions entre el fons de la vall del Segre i les màximes elevacions de la carena del Cadí, tot i que moltes siguin deduïdes degut a la manca d'estacions meteorològiques. Les temperatures mitjanes anuals més altes es registren a la riba del Segre, amb valors d'entre 10°C i 11°C, mentre que les mínimes es donen a l'eix carener del Cadí, amb valors al voltant de 4°C i 5°C. Les precipitacions segueixen una distribució molt semblant a la de les temperatures i varien des d'uniques quantitats mínimes de 600-650 mm anuals als indrets més baixos i occidentals fins als 1050-1100 mm anuals de les zones més altes i orientals situades entre el Pic de Migdia i el Comabona.

Un dels aspectes més notables d'aquest sistema orogràfic és la presència d'un conjunt de plantes calcícoles d'alta muntanya molt rares a la resta dels Pirineus catalans, dominats pels substrats de reacció àcida. Destaquen, entre d'altres, la *Dracocephalum austriacum* i l'*Arenaria ligericina*, totes dues pròpies dels pedruscalls d'altitud, i la *Woodsia glabella* subespècie *pulchella*, una delicada i raríssima falguera fissurícola.

L'estatge montà és el domini de les rouredes submediterrànies de roure martinenc (*Buxo-Quercetum pubescentis*), encara que la majoria han desaparegut i són substituïdes actualment per conreus, pinedes secundàries de pi roig o altres comunitats no forestals: joncedes (*Aphyllantion*) i boixedes (*Buxo-Quercetum pubescentis buxetosum*). Les fagedes i altres formacions medioeuropees de caducifolis són poc importants, encara que caldria ressaltar alguns nuclis importants com, per exemple, el bosc de Gresolet (sota el Pedraforca), format principalment per una pineda de pi roig, però que allotja taques considerables de faigs i avets. Les pinedes boreals de pi roig (*Hylocomio-Pinetum sylvestris*) estan àmpliament esteses a l'estatge altimontà, entre els 1.300 i els 1.700 m. També hi són presents bones mostres de les escasses avetoses calcícoles (*Buxo-Abietetum albae*), especialment a la capçalera de la vall de Bastanist i de Ridolaina.

L'estatge subalpí presenta extensos boscos de pi negre, especialment a les obagues. La pineda de pi negre amb soslèria (*Pulsatiollo-Pinetum uncinatae*), pineda calcícola per excel·lència, té força importància a l'obaga del Cadí. Aquest bosc resulta embellit amb l'herba del vent (*Anemone alpina* subespècie *font-queri*) i algunes plantes nemorals pròpies de les fagedes. Si la descalcificació del sòl és gran hi apareix una pineda de pi negre amb neret lleugerament calcícola (*Rhododendro-Pinetum uncinatae seslerietosum*), on es barregen algunes espècies calcícoles, com la soslèria (*Sesleria coerulea*), amb d'altres netament silicícoles com el nabiu (*Vaccinium myrtillus*) o el mateix neret.

L'estatge alpí d'aquestes serralades es caracteritza per una gran diversitat de tipus de prats, els quals es distribueixen bàsicament segons la pluviositat, la topografia i el grau de descarbonatció del sòl. Als indrets més eixuts i pedregosos, sovint sotmesos a la solifluxió, hi domina la gespa d'ussona (*Festucetum gautieri*), mentre que als sòls més profunds i més o menys descalcificats apareixen altres comunitats pradenques. A la part occidental del Cadí hom pot trobar un gramenet de festuca rogenca (*Astragalo-Poetum alpinae*), rica del rar *Astragalus danicus*, a les clotades, i del prat de plantatge mitjà i festuca rogenca (*Alchemillo-Festucetum nigrescentis*) als replans poc assolats. Per contra, a la serra del Moixeró i a la part oriental del Cadí, llocs on la pluviositat és més elevada, apareixen també altres tipus més mesòfils com el prat de la primula gran i genciana acaule (*Gentiano-Primuletum intricatae*) i la ja clarament acidòfila i higròfila gespa de pèl caní amb endrèssia (*Endressio-Nardetum*).

El gramenet embosquinat de gavó pirinenc amb boix (*Buxo – Ononidetum aragonensis*) és una comunitat oromediterrània gairebé endèmica dels costers pedregosos i peus de cingle del Cadí. Els ambients rupícoles (parets, tarteres, etc.) prenen força importància en aquestes serres i allotgen moltes de les espècies més notables. El pedruscall més mòbil és ocupat per la comunitat de l'*Aquilegio-Xatardietum scabrae*, integrada bàsicament pel julivert d'isard (*Xatardia scabra*) i el corniol hirsut (*Aquilegia viscosa* subespècie *montsiciana*), ambdós endemismes pirinencs bastant rars. Cal destacar igualment la presència, encara que poc important en el paisatge, dels herbassars de megafòrbies (*Adenostylion*), on viu la rara *Saxifraga rotundifolia*.

Aquest espai ha constituït històricament un refugi per la fauna pirinenca, no sols per raons climàtiques i ambientals sinó per l'aspra constitució del terreny, que ha donat protecció a diferents animals molt perseguits per l'home. Probablement la individualització d'aquest conjunt de muntanyes ha facilitat l'assentament d'espècies que havien desaparegut dels Pirineus Orientals (com el trençalòs –*Gypaetus barbatus*–, que recolonitzà el Cadí a començaments dels anys vuitanta), o la recuperació de les reduïdes poblacions d'algunes altres (picot negre –*Dryocopus martius*–, gall fer –*Tetrao urogallus*– i gralla de bec groc –*Pyrrhocorax graculus*–). Aquest seria el cas de l'isard (*Rupicapra pyrenaica*), ben escàs en el moment de la creació de la reserva nacional de caça del Cadí, l'any 1966; posteriorment va ser aquesta la zona dels Pirineus i Prepirineus orientals on es va reconstituir una població apreciable d'aquesta espècie.

Evolució històrica del paisatge

El nom de Cadí, reflectit en un document del segle XI amb el topònim Kadino, prové del llatí *catinu* que significa «conca». Sembla clar el paper que des d'antic ha jugat la serralada en el paisatge com a vigilant de les extenses valls que es distribueixen als seus peus.

Les recents troballes arqueològiques realitzades al Goleró posen de manifest l'existència d'una activitat ramadera des d'època neolítica, desenvolupada al voltant d'uns tancats d'alta muntanya, situats a la

cota dels 2000 m. El mateix jaciment del Goleró ens aporta una informació molt valuosa sobre les noves formes d'explotació del territori en època romana, amb la descoberta de forns metal·lúrgics que permetien un primer tractament del mineral del ferro en brut, extret de meners de l'entorn més immediat. Igualment, la recuperació de gran quantitat de ceràmica romana dels segles IV i V dC en aquest mateix emplaçament, en part ceràmica fina nord-africana, evidencia la importància que tingué aquest pas del Cadí en les comunicacions en sentit nord-sud des d'aquesta època, un itinerari que es veuria renovat i ampliat en segles posteriors en passar-hi el camí de la sal de Cardona

Figura 12.11: Fotografia antiga dels paratges que s'estenen al nord del Cadí, a prop de Montellà, amb grans extensions de camps de conreu, Font: Servei d'Audiovisuals Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

o camí Cardoner, un itinerari estratègic per on es distribuïa la sal provinent de Cardona —un producte de essencial per a la gestió dels ramats en terres de muntanya on les aigües són pobres en sals— a bona part de l'entorn de la serra del Cadí, especialment l'Urgellet i la Cerdanya.

De les repercussions sobre el paisatge del poblament durant l'etapa visigòtica se'n tenen pocs referents. No obstant això, la toponímia ens indica que la importància de les vies de comunicació a llarga distància hauria tingut una pervivència en relació amb les etapes anteriors, a partir d'evidències toponímiques germàniques, com ara el topònim Tuixent, amb una significació vinculada al pas de camins. Els indicadors pol·línics entre els segles VI i X dC ens indiquen l'existència d'activitats ramaderes moderades a nivell regional i conreus cerealícoles puntuals a cotes més baixes. Així mateix, l'evidència d'incendis freqüents a partir dels segles VIII i IX dC ens parlen d'una intensa acció repobladora als vessants del Cadí, després de la crisi de la invasió islàmica i la desarticulació de l'estat visigot.

Una vegada estabilitzades les fronteres amb l'Islam més al sud, els territoris vinculats al Cadí s'incorporen al domini dels francs, els quals, a partir del segle IX apliquen la seva pròpia estructura territorial en base als comtats. Els processos de feudalització de les relacions socials impulsen a partir del segle XI un progressiu encastellament de l'hàbitat. A banda del castell de Bar, erigit en etapes anteriors, es construeixen a partir d'aquest moment nous castells com els de Miralles, un important castell situat al vessant nord del Cadí, tot i que no es coneix el seu emplaçament exacte, el d'Arsèguet, el de Toloriu, el de Josa o el del Querforadat, que aporten a les respectives poblacions una aparença característica —poblament agrupat i encimbellat en un punt prominent del paisatge—, encara perceptible a l'actualitat.

Figura 12.12: Imatge actual del Querforadat, un dels diversos pobles que poden servir d'exemple per fer evident el canvi en els patrons paisatgístics del darrer mig segle, amb molts camps abandonats i una progressió de la massa forestal

No es tracta de grans estructures defensives, ans al contrari, eren fortificacions situades en llocs de difícil accés i que permetien un bon control del territori i una certa protecció en cas d'escomeses des del fons de la vall o els camins de pas. La majoria de la població, serfs i camperols, restava agrupada als petits pobles que anaven naixent a redós de les esglésies romàniques, que s'anaven bastint sense gaire més protecció que els propis murs de les cases arraulides entorn a una penya. Aquest és el paisatge que ha perdurat fins als nostres dies, amb els canvis arquitectònics lògics del passar dels segles però sense un substancial canvi en l'estructura general dels assentaments.

El període medieval va significar un increment en el grau d'antropització del paisatge, d'acord amb l'increment de la pressió demogràfica. En aquesta època es construeix una xarxa de petites esglésies parroquials i d'entitat menor, veritables articuladores del territori, disseminades per les valls, com Santa Maria de Josa, Sant Jaume de Tuixent, Sant Salvador d'Adraén, Santa Llocaia i Sant Joan de Sobeig, a Músser. Per altra banda, l'obligació d'alimentar una població creixent en un terreny trencat i força difícil va fer necessària la construcció de feixes en murs de pedra seca per poder mantenir el sòl i les collites. Els grans conjunts de terrasses destaquen per la fortalesa dels murs amb grans blocs de pedra que, degudament arranjats, s'han mantingut drets fins avui. Aquest és l'espai agrícola construït més proper al poble i que s'enllaçava amb camins empedrats, alguns d'origen romà, i d'altres fets fer expressament per a les necessitats dels senyors feudals del moment. Un magnífic exemple, que encara és visible en el paisatge, es troba al boxeder de Cerqueda, a Josa de Cadí, que servia per pujar amb els ramats cap a les pastures però també per passar d'una banda a l'altra de la serra per un dels punts més elevats, el coll del Llitze.

A partir del segle XII tenim constància de l'aprofitament de les riques pastures del Cadí per part de les grans corporacions monàstiques del sud de Catalunya, que tenien en la ramaderia transhumant de llarga distància una de les principals bases de la seva economia. A partir d'aquest moment, trobem documentada de forma ininterrompuda fins a l'actualitat el desenvolupament d'una activitat que va procurar guanys als titulars dels drets de les pastures però que va provocar tensions amb els ramaders locals. Aquestes tensions, barrejades amb les pròpies generades per la dinàmica senyorial, va provocar greus conflictes a partir del segle XII entre els poders locals i va afavorir la consolidació d'un sentiment favorable a la dissidència religiosa dels càtars per part d'alguns senyors de la zona. En aquest sentit, el castell de Josa va funcionar durant la major part del segle XIII com un punt segur per als càtars que itineraven entre les seves bases occitanes i el sud de Catalunya, on hi havia diverses comunitats simpatitzants al voltant de Lleida i la muntanya de Prades. A causa de les seves simpaties pel catarisme, el senyor Ramon III de Josa fou condemnat per la Inquisició de forma pòstuma l'any 1258, mentre que el seu fill Guillem Ramon va continuar protegint-los d'una forma més o menys tàcita fins a finals d'aquell segle, i encara hi ha testimonis de la seva

presència, més o menys esporàdica, cap a començaments del segle XIV.

Al llarg de l'edat mitjana trobem referències indirectes del benefici dels meners de ferro situats als vessants del Cadí a través de petites fargues prehidràuliques d'escassa capacitat. No obstant, aquesta activitat siderúrgica experimenta un salt important a partir de la incorporació de la nova tecnologia de la farga hidràulica, segons el sistema de farga catalana a partir de finals del segle XV. En aquest sentit, la nova farga de Tuixent construïda l'any 1494 té un caràcter pioner en la implantació d'aquest sistema de benefici del ferro al Principat, i és seguida en pocs anys per la farga de la Vansa. Aquest nou sistema, però, requeria de grans volums de mineral de ferro i de carbó vegetal per assolir una rentabilitat, cosa que provoca l'esgotament dels meners —que obliga al tancament de la farga de la Vansa a començaments del segle XVII— i a una deforestació intensa a causa de les necessitats de la fabricació del carbó vegetal. No obstant, aquesta primera generació de fargues, de les quals no tenim notícies més enllà del segle XVII, és seguida per una segona generació, implantada a partir del segle XVIII amb instal·lacions a Fòrnols i Martinet, que allarguen la seva producció fins ben entrat el segle XIX.

Als segles XIV i XV es va iniciar un període de declivi demogràfic a la muntanya, en part també per les millors condicions per a l'agricultura a la plana. Els moviments de bestiar que definien en bona mesura l'estructura econòmica de l'economia de muntanya es començaren a veure dificultats per una creixent inseguretat al país que donà lloc a l'aparició del bandolerisme. El Cadí va destacar durant aquest període per acollir un dels bàndols més famosos d'aquella època: els «cadells», que tingueren la seva base d'operacions al poble d'Arsèguet sota la protecció de la família Cadell

L'any 1588, davant l'embranchida que estaven prenent les accions dels bandolers refugiats a Arsèguet del bàndol de Joanot Cadell, l'exèrcit reial va organitzar un primer setge a aquest castell que va fracassar. Quatre anys més tard, el 1592, les tropes del rei protagonitzarien un nou intent que, en aquesta ocasió, es veuria coronat per l'èxit. A partir d'aquest moment, que va significar l'exili de Joanot Cadell al comtat de Foix, el bandolerisme senyorial va anar disminuint d'intensitat progressivament. A la violència de les lluites dels bàndols i de les guerres amb França a partir del segle XVII, cal afegir els efectes de l'anomenada Petita Edat de Gel, l'època més freda i plujosa que havien experimentat els Pirineus en el darrer mil·lenni, cosa que va frenar la recuperació demogràfica després de la crisi de la baixa edat mitjana i també va suposar, fins ja entrat el segle XVIII, un fre per al desenvolupament econòmic de les comunitats d'aquesta zona.

A partir del segle XVIII, en un context d'una major bonança econòmica i d'una major pau social, es revitalitza l'activitat fargaire que havia entrat en decadència durant el segle XVII per l'esgotament dels meners i altres circumstàncies vinculades a la difícil situació econòmica. En

que aprofitaven nous meners i que continuaven amb un sistema d'alimentació dels forns a base de carbó vegetal que provocava una ràpida deforestació. Hi ha autèntics complexos preindustrials de producció de carbó vegetal a l'entorn del coll de l'Estenedor que van aconseguir extingir els boscos fins ben entrat el segle XIX, a Cernerres, Pradell i els vessants al sud d'Ansovell. Fins a tal punt fou sistemàtica l'explotació forestal per a aquesta finalitat que la necessitat de fusta per les bigues de les cases locals calia satisfer-la amb els pins que es trobaven per damunt de les tarteres.

En el tombant dels segles XIX i XX la transformació sobre el territori havia estat molt intensa i els paisatges del Cadí es caracteritzaven per la seva nuesa al vessant sud tal com ha deixat escrit Madoz per a Josa de Cadí i Cornellana, respectivament:

«El terreno en general es de inferior calidad, no encontrándose en él mas que algunos prados de pastos ordinarios y comunes, de los que solamente en la citada montaña de Cadí algunos árboles y bastantes matorrales de boj. [...]»

«El terreno, pedregoso en general, es de mala calidad; hallándose en la montaña de Cadí montes con arbolado de pinos y bojés; hay también algunos prados artificiales que crían buenas yerbas de pasto». (Pascual Madoz, 1845)

Les característiques del terreny a la solana del Cadí permetien que els pobles basessin la seva economia en el sector ramader, tal com ja venien fent en bona mesura des de l'edat mitjana. Altres activitats que reportaren un complement econòmic important a l'economia de les

Figura 12.13: La vall de Cernerres albergava un antic llogaret, ara ja desaparegut després de les dures escomeses durant la Guerra Civil

Figura 12.14: Fotografia històrica que mostra l'aspecte de Martinet, al fons de la vall, i de Montellà, al capdamunt del turó, a la primera meitat del segle XX. Font: Servei d'Audiovisuals de la fundació pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

cases, desenvolupades a partir del segle XIX, comportava la migració temporal en èpoques de baixa productivitat agrària per exercir diverses activitats remunerades: venda de trementina i de plantes medicinals, pràctica del contraban, elaboració de pega o de carbó vegetal, etc. Aquest desenvolupament va en consonància amb la progressiva capitalització de les relacions de producció i, sobretot, amb el pes creixent de la fiscalitat estatal sobre aquestes economies de muntanya. La gairebé única accessibilitat possible a la muntanya des d'aquest vessant feia que la cabana ramadera d'Adraén, Fórnols, Cornellana, Tuixent i Josa de Cadí fos molt important. En concret la darrera localitat va arribar a tenir l'any 1940 més de 5.000 ovelles pròpies i més de 20.000 transhumants a l'estiu, nombre que segur que s'havia vist superat cent anys abans.

Si la transformació del paisatge al vessant sud fou molt important per la facilitat d'accés a la muntanya i per les millors condicions de sequedat que permetien calar foc als boixeders i mantenir a ratlla la vegetació, a la vegada que s'obtenia herba fresca a la primavera, un paisatge força diferent s'estava transformant al vessant nord.

Més a l'est de Josa, al llogaret de Cernerres, abandonat l'any 1944 després d'un dur enfrontament entre l'exèrcit espanyol i els maquis, els cultius assolien els 1.900 m. i la densa obaga de pins negres que cobria tota l'esquena del Pedraforca fins al coll de Font Terrers fou tallada o bé per fer lloc a les pastures o bé per fer carbó.

Al nord, les coses no havien anat pas gaire diferents però el paisatge resultant era un altre. L'obaga permetia la conservació de la humitat durant més temps i, per contra, rebaixava la cota de conreus. A Cava,

al cortal del Roig, les feixes assolien els 1.700 metres i moltes d'elles es cultivaren fins al 1920 amb varietats locals de sègol adaptades al fred. Per damunt d'aquesta cota hi havia tot un entramat de camins que permetien l'accés a una muntanya amb pendents mitjans superiors als 25°. Per una banda els longitudinals, amb el camí dels Collells que unia tot un seguit de replans naturals a la cota 1.900, un altre que passava per sobre dels camps més enlairats cap a la cota 1.700 i on es localitzaven alguns orris i el més baix, que unia els cortals en el punt on es concentraven els diversos barrancs que baixen de la cinglera cap als 1.500 m. La resta de la xarxa es completava amb els camins ascendents que resseguien les serres que baixen fins als pobles com el que unia la collada de Lletó amb el Pradell, el que pujava d'Ansovell cap a les Tres Canaletes passant pel Boscalt, el que resseguia la Portella fins a la collada Josana i després permetia creuar la serra fins a Josa per la canal Baridana, el que pujava al prat de Cadí des d'Estana i encara avui plenament funcional per a excursionistes, etc. Però els cingles i tarteres eren, i han estat fins fa molt poc, part del paisatge incògnit, del misteri, del perill i de la por, on només uns pocs intrèpids pastors o caçadors s'atrevien a endinsar-se. Com el famós salt del Sastre al feixanc del Mig, pas d'extremada gosadia que s'utilitzava per anar a caçar isards, activitat que històricament havia suposat un aportament extra de calories a les cases sense haver de malbaratar cap moltó.

El resultat és un paisatge gairebé desforestat, tret de les raconades sota les canals més inaccessibles. Un altre tret important del paisatge històric del vessant nord són els canals de reg que recollien les aigües de fosa de les neus. Un dels més espectaculars és el que derivava l'aigua que baixava per la canal Baridana fins al poble del Querforadat a través d'un rec de no més de mig metre d'amplada i de fins a 4 quilòmetres de longitud que permetia regar alguns conreus i prats propers al poble fins més enllà de Sant Joan (depenent dels anys).

Finalment, un darrer tret distintiu d'aquest paisatge històric en els pobles del vessant nord són les deveses, conjunts de roures que es deixaven sense tallar en zones properes als pobles amb la finalitat d'alimentar el bestiar porcí amb les aglans, de tenir llenya a l'abast per fer ombra als petits ramats d'ovelles que restaven entre temps a prop del poble i molts altres usos com l'obtenció de combustible pels forns de calç.

Deveses com les d'Ansovell, als costers del riu, la de Cava, a la boïga d'en Marc o al camí de coll d'Oruga, a cal Pubill, les que es troben a Estana entre les bordes del Baster i del Poncí, la de Cornellana, a la falda de Rodell, o la de Querforadat entre el poble i el riu, són alguns exemples d'aquests actuals boscos de roures martinencs i de fulla gran on s'hi ha fet una gestió antròpica durant segles.

Per aquest vessant Madoz explica dels pobles de Béixec i Estana, respectivament, que:

«El terreno es montuoso en general, pero tiene trozos de tierra muy fértil, y espesos bosques arbolados, en los que se crian abundantes yerbas de pasto.»

«El terreno montuoso y árido, en general es de mala calidad, hallándose comprendido en él, un trozo de montaña de Cadí poblada de pinos; hay varios prados artificiales de yerba buena.» (Pascual Madoz, 1845)

En canvi, a Ansovell sembla que l'espai forestal s'havia conservat millor si es fa cas a la descripció que diu que «El terreno es montuoso y desigual, se halla poblado de espesos bosques, que proporcionan leña para combustible, y alguna madera para construccion, con abundantes pastos para toda clase de ganados. [...]» (Pascual Madoz, 1845)

Ja més propers al nostre temps, Solé i Sabarís recollí en la seva enciclopèdia el següent:

«El protagonisme orogràfic de la comarca no es troba pròpiament al Pirineu, sinó una mica més avall: al Cadí, és clar. El Cadí és una muntanya magnífica, que vista des de l'Alt Urgell i la Cerdanya –el seu costat més engallat, mes desafiador- té una solemnitat eixuta que impressiona. La resta de les muntanyes de l'Alt Urgell són més amables, més casolanes. Per això la comarca és forestal, i naturalment ramadera, sobretot de bestiar gros.» (Luís Solé, 1958-1962)

El darrer terç del segle XX ha servit per donar els darrers trets al paisatge del Cadí tal com avui es coneix. L'èxode rural que han patit els pobles de les seves faldes a partir de la dècada dels anys seixanta va coincidir amb la declaració de bona part de la unitat en reserva nacional de caça. Aquest fet va ser determinant per començar a canviar una gestió del paisatge que fins aleshores s'havia centrat en l'explotació dels recursos fins als seus límits però que en la majoria dels casos no va suposar l'endegament de processos irreversibles cap a la destrucció del paisatge, com hauria estat la pèrdua total del sòl. Menciono a banda mereix el vessant sud, on l'erosió sí que va fer aflorar la roca amb certa celeritat a la solana del Cadí –potser ja des del neolític- i l'aixaragallament de roques toves és evident a les argiles d'Adraén i a les margues de Josa.

El tardofranquisme es va centrar en protegir, amb millor o pitjor fortuna, la fauna, però, en canvi, va donar carta blanca a l'explotació forestal de zones que havien estat inaccessibles a la maquinària fins aquell moment. És l'època de l'obertura de les pistes fins a límits insospitats, mitjançant l'ús de tractors eruga i les provatures de mètodes d'explotació forestal poc apropiats com les tallades generalitzades. Encara avui són visibles els seus efectes al roc Blanc, a Cava, i al collet de l'Orri, a Estana.

La democràcia va aportar a la unitat la creació del Parc Natural del Cadí-Moixeró l'any 1983, que ha estat l'eina de gestió del paisatge més important dels darrers 25 anys.

Paisatge actual

El paisatge actual del Cadí és un paisatge amb predomini de components naturals lligats al funcionament dels geosistemes i ecosistemes. Tanmateix, aquests han nascut d'una situació de partida completament antropitzada que cal conèixer i tenir en compte per entendre l'estat actual i la dinàmica futura.

El Cadí s'organitza entorn a l'eix de la serralada i tots els paisatges que se'n deriven són satèl·lits d'aquesta gran supraestructura. El factor de l'orientació és cabdal per entendre la distribució de la vegetació i el factor tectònic per entendre la distribució de pendents i drenatges, en canvi, el factor humà s'ha relegat a la vall del Segre.

Es pot parlar de quatre grans subconjunts dins la unitat. A l'extrem nord es troba tota la solana baixa del riu Segre, caracteritzada per pobles enfilats en uns forts vessants de roques ígnies i calcàries: Travesseres, Músser, Aristot i Estamariu –aquest damunt d'esquists- tenen un petit entorn de terres de cultiu en forts pendents que obliguen a disposar-los en extenses graderies de feixes. La majoria d'aquestes parcel·les avui en dia són abandonades i només a Estamariu hi ha una certa activitat agropecuària de rellevància. El paisatge és agrest i aspre, especialment els més occidentals, on abunden els afloraments de roca,

Figura 12.15: Els relleus arrodonits i les extenses masses de pinedes formen part del paisatge actual dels voltants de Torres d'Alàs, al sector limítrof amb la unitat veïna de la Plana de l'Urgellet

les formacions d'alzina carrasca i les rouredes seques. En canvi, els prats són més presents a Músser i Travesseres donada la major potència dels sòls i l'abundor d'aigües per al reg.

Figura 12.16: Els relleus suaus i els sistemes de reg permeten que als voltants del poble de Músser la ramaderia hi tingui encara ara una forta implantació

El segon gran conjunt de paisatges en què s'estructura la unitat és la pròpia vall del riu Segre, un congost estret en aquest punt. Entre Sant Martí dels Castells i el forat de la Seu amb prou feines hi ha uns pocs eixamplaments que han permès l'establiment d'assentaments: Martinet, a la confluència del riu de la Llosa, els Arenys, el Pont de Bar, el Pont d'Arsèguet i Torres d'Alàs. Sense cap mena de dubte el més important d'ells és Martinet, que ha crescut com a centre comercial a partir de la reconversió del que va ser un nucli farguístic. Les característiques d'aquest paisatge són el tancament que obliga l'estretor de la vall, la presència del riu, de la carretera N-260 i els vessants recoberts de terrasses abandonades amb alguns prats en els meandres del riu. És el paisatge de major dinamisme econòmic degut, en part, al pas de milers de vehicles que es dirigeixen des de la conurbació barcelonina a Andorra, viceversa, a través del túnel del Cadí i l'eix del Llobregat. Aquesta realitat és directament responsable dels equipaments turístics distribuïts al llarg del congost i que han aprofitat recursos naturals per revaloritzar-se, com és el cas dels banys de Sant Vicenç.

Un tercer paisatge és el que conformen tots els pobles al peu de la cinglera del Cadí, des de Montellà fins a Vilanova de Banat. El paisatge aquí s'estructura amb l'altitud; des de les diverses valls d'accés, petites carreteres s'enfilen cap als interfluvis on se situen els assentaments. Mirant a llevant o a ponent, es van distribuint en les carenes que baixen de la serra i s'envolten de magnífiques cultives, gairebé abandonades, que els fan destacar encara més de l'espessor dels boscos que els

rodegen. Per damunt només queda la immensitat i profunditat de la verdor de les pinedes i la lluminositat de la blancor de la roca calcària encara més imponent quan la neu cobreix els canals. Els pobles han experimentat recentment un procés de restauració arquitectònica que n'ha millorat l'aspecte notablement, però malauradament, en la majoria d'ells, la poca població permanent (sovint al voltant d'una dotzena d'habitants, i no sempre en les franges d'edat de població activa) dificulten la capacitat d'incidir en l'organització del paisatge.

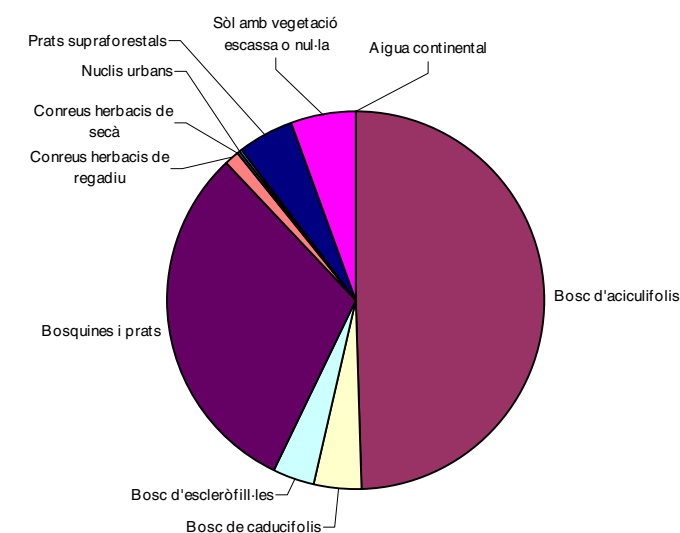
Figura 12.17: Les valls de l'obaga del Cadí són ara predominantment forestals i han desaparegut molts antics camps i prats, així com moltes de les petites barraques, bordes i cortals disseminats, terrenys ara ocupats pel bosc

Per acabar, al sud l'estructura del paisatge és molt similar als petits pobles del vessant nord, però el resultat és del tot diferent. Els espais són més oberts gràcies a l'orografia i també més nus de vegetació per l'acció del clima i la manca d'aigua i sòl. De tota manera el procés d'abandonament generalitzat també ha permès la reforestació espontània dels vessants obacs dels Cloterons i del Cadinell. Tanmateix l'arranjament de la carretera entre Tuixent i Gósol l'any 1999 ha permès un increment en l'afluència de visitants.

Si se simplifica l'estructura actual del paisatge a la distribució de cobertes, per tot el conjunt de la unitat s'observa que l'element predominant són els boscos de coníferes, amb un 49,4% de la superfície, especialment les pinedes de pi roig, seguides de les de pi negre, amb unes poques taques d'abet al sector més oriental i les pinedes de pinassa a les cotes més baixes de la vall del Segre. Però immediatament al darrere es troben els boscos de nova implantació damunt de prats i camps abandonats que suposen el 30,7%. Entre ambdues sumen més del 80% de la superfície total, indicador del tipus

de processos que estan construint el paisatge actual, a diferència del que es podia trobar fa més de cent anys; quan difícilment haurien sumat el 20%.

La resta de superfícies es reparteixen entre més boscos, els caducifolis amb el 4,2% i els d'escleròfil·les amb el 3,7%. Els prats supraforestals actualment ja tenen una superfície molt reduïda, amb el 4,8%, gairebé la mateixa que ocupa el rocam, amb un 5,4%. Finalment, cal fer esment a la migradesa dels espais cultivats, pràcticament desapareguts: conreus de secà (0,4%) i conreus de regadiu (1,2%).

Grans usos i cobertes del sòl.

Font: Elaboració pròpia a partir de la cartografia d'usos i cobertes del sòl (ICC)

Expressió artística del paisatge

La monumentalitat de la cara nord del Cadí és una font constant d'inspiració gràfica i literària. Jacint Verdaguer el cita en el cant IV de l'èpic *Canigó*:

«[...] de l'estèril Cadí per lo cristall,
on l'estràmpol isard per refrigeri
troba sols, amb lo líquen de l'altura,
les perles de l'aurora i l'aigua pura
de la font regalada del Cristall.

És el Cadí la serralada enorme
ciclòpic mur en forma de muntanya,
que serve el terraplè de la Cerdanya [...]

Prop d'on Cadí amb lo Cadinell encaixa
s'alça el doble turó del Pedraforca;
és el castell l'inderrocable forca,
feta, si cal, a mida d'un gegant.» (Mn. Jacint Verdaguer, 1886)

Figura 12.18: La poesia de Verdaguer és omnipresent als Pirineus i a Josa de Cadí una placa commemora la ressenya que el poeta dedicà al Cadinell en el cant IV de l'epopeia Canigó

També destaquen alguns autors de l'Alt Urgell coneguts per les seves importants obres. No es tracta de fer-ne una llista detallada però si de remarcar-ne alguns de rellevants. Un dels més importants és Josep Albanell, que reflectí la bellesa del paisatge de l'Alt Urgell en moltes de les seves obres, d'entre les que cal anomenar *El barcelonista* (1990), *Fantasies auxiliars administratives* (1993), *Els ulls de la nit* (1989) i *Animal de competició* (1983). Un altre autor és Albert Villaró (1964), pare d'obres com *Entre bosc i lo riu hi passava la vida. El temps dels rais i Hèrcules i la ciutat*, entre d'altres. A banda d'aquests, la zona fou visitada per alguns viatgers com Pascual Madoz (1845) i també destaca el treball de Torres i Català del 1979 sobre els Pirineus, en el qual dedicaren un espai a aquest paisatge.

Tot i que, a la part berguedana d'aquesta unitat, no s'ha d'oblidar l'estança de Picasso a Gósol i la inspiració de les passejades que feia pels entorns. És l'època del cubisme i dels colors ocres que deixà plasmats en alguns dels seus quadres, com l'anomenat *Paisatge de Gósol*. La partença del pintor cap a la Cerdanya el va dur a travessar el Cadí pel pas dels Gosolans, un fantàstic viatge que de ben segur va deixar petja en la seva memòria. El pintor Enric Rubió Serra, que passa llargues temporades a Montellà, també ha plasmat el paisatge del Cadí en pintures seves, sempre amb traços clars i frescos de gran realisme.

Per altra banda, el Cadí també ha estat utilitzat per a donar a conèixer la imatge de marca del turisme a Catalunya, per a la confecció d'espots televisius i com a escenari de pel·lícules com *Solitud*, basada en l'obra de Víctor Català i rodada a Boscallt o *Pau i el seu germà*, dirigida per Marc Recha, on apareix el poble de Gósol i els seus entorns.

Valors en el paisatge

Els principals **valors naturals** del paisatge actual es fonamenten en la presència dels cingles calcaris i en la més recent expansió dels paisatges forestals. La singularitat de l'alta muntanya calcària a Catalunya es troba concentrada en aquest sector dels Prepirineus i els valors ecològics associats al Cadí han estat reconeguts des d'antic. Durant el govern de la Segona República ja es va fer una proposta per a la protecció d'un espai en el qual s'acumulaven una gran quantitat de valors geològics, botànics i faunístics. Tanmateix, val a dir que la pressió humana fins a finals del segle XIX havia arraconat els ecosistemes a zones molt poc accessibles de la muntanya, posant en perill la seva viabilitat. Tot i l'èxode demogràfic, aquesta pressió es va tornar a incrementar durant la postguerra i fins als anys setanta del segle XX, amb intervencions que van malmetre magnífics boscos com l'obaga de la Pedrosa i la baga de Gresolet.

Actualment, els valors ecològics han recuperat l'esplendor que havien tingut en altres centúries i fins i tot s'han assolit poblacions d'espècies insòlites en el passat. Aquest és el cas de l'emblemàtic isard (*Rupicapra pyrenaica*) que, tot i els successius episodis vírics que han malmès la població, presenta al Cadí unes de les densitats més elevades dels Pirineus, fins al punt que aquesta zona és una neta exportadora d'individus cap a les serralades veïnes. Els grans ungulats són sinònim d'uns tipus de paisatges naturals específics i en els quals és possible la convivència amb activitats humanes de baix impacte en el medi. Si l'expansió de l'isard representa el manteniment del paisatge alpí un cop han desaparegut els ramats d'ovelles, el cabirol (*Capreolus capreolus*) ha estat reintroduït amb èxit en els paisatges forestals. El paisatge del Cadí ha guanyat en vitalitat en tant que es poden observar aquestes espècies al seu medi, ja sigui entre els cingles i les penyes o en els collets i plans al bell mig dels densos boscos subalpins.

Aquests mateixos boscos contenen una fauna forestal de gran valor que posa de manifest l'adequada conservació paisatgística en relació amb els ecosistemes que l'acullen. El gall fer (*Tetrao urogallus*) i el picot negre (*Dryocopus martius*) –emblema del parc natural– en són dos bons representants; en canvi, els ecotons associats als espais oberts en el domini montà i subalpí s'estan perdent a gran velocitat. Aquests paisatges eren els propis de la frontera entre l'activitat agrícola i la forestal, molt rics en biodiversitat, ja que posseeixen un ampli espectre de nínxols ecològics. La disminució d'espècies cinegètiques com les perdius (*Alectoris rufa*, *Perdix perdix*), els conills (*Oryctolagus cuniculus*) i les llebres (*Lepus europaeus*), entre d'altres, posen de manifest la transformació i pèrdua d'aquests paisatges, tot i que en els darrers anys s'estan fent alguns esforços per mantenir-los.

Però el Cadí destaca pels valors geològics encarnats en l'extensa i important cinglera estructural del vessant nord. Aquesta no és una paret uniforme i contínua al llarg de 15 quilòmetres, sinó que està solcada

d'innombrables canals. L'alternança de canals i esperons de roca és el tret més important d'aquest paisatge natural. Són dignes de mencionar les canals del Comabona; l'elevada densitat de corredors a la serra Cabirolera; el conjunt de la canal de l'Àguila, pic de Migdia, canal d'Estana, roca Verda, canal de Cristall, roca de l'Ordiguer i canal de l'Ordiguer; el Llitz i la canal de l'Orri Vell del Quer; el conjunt de la roca del Guix, canal del Guix, canal Baridana, els Cascalls, el Toll, roca Dreta, canal de l'Aigua, roca del Pont, canal de Migdia, roca Grossa, canal del Gònc, roca del Viladre, roca del Gònc, canal de l'Orri d'Ansovell, i, ja als darrers espadats occidentals, les Tres Canaletes.

En tot aquest món calcari, la vegetació que s'aferra al rocam enriqueix aquest paisatge tan àrid. Els pins negres que desafien la verticalitat i la vegetació de les pedrusques amb endemismes com el julivert d'isard (*Xatardia scabra*) donen el contrapunt de verdor a un escenari blanc i groc.

Però el Cadí no és només calcari i els neretars (*Rhododendron ferrugineum*) trenquen la monotonia d'un sotabosc poc florit i apareixen quan la litologia canvia creant sòls àcids. Els boscos de pi negre amb neret es localitzen al vessant nord del Moixeró damunt de les pissarres paleozoiques, però també formen petites illes damunt de substrats silícics com els conglomerats amb quars camí de prat de Cadí i a l'Obaga Negra del Cadinell.

Al vessant sud, el vol de les aus carronyaires trenca la monotonia dels cels amplis i lluminosos. Arran de terra els valors naturals de la vegetació s'associen a la florida dels argelaguers a la primavera (*Genista scorpius*) o dels prats supraforestals de formes arrodonides com els

Figura 12.19 Canals, esperons i feixancs conformen el paisatge de roca de la cara nord del Cadí

del serrat de la Portella. En aquest entorn eixut, també al vessant nord a ple estiu, les fonts juguen un paper molt important en proporcionar aigua per a la fauna però també com a nexes d'itineraris per conèixer el paisatge: font Terrers, font de la Roca, font Cerdana, font del Pradell, font Tordera, font de les Planes, font de Roca Dreta, font de l'Ós, font del Saltader, font del Roure del Gavatx, font del Campbac i moltes més que generen petits entorns de frescor.

Entre els valors naturals reconeguts destaca el Parc Natural del Cadí-Moixeró, que ocupa tota la meitat sud de la unitat (més del 50% de la seva superfície). Tota l'àrea de protecció està inclosa també a la xarxa Natura 2000 com a Zona d'especial protecció per a les aus (ZEPA). Al nord-oest de la unitat s'hi troba el PEIN anomenat Beneïdor, també sota la protecció de la xarxa Natura 2000 i considerat com a ZEPA, i les riberes dels rius Verneda, de la Llosa i del Segre, aigües amunt de Martinet; també hi han estat inclosos, a més, els refugis de pesca dels rius de Bescaran, Bastanist i Naval, protegint hàbitats ben diversos.

La mola de la cinglera nord del Cadí actua com un imant de totes les mirades que es dirigeixen cap aquests paisatges i encarna el principal dels seus **valors estètics**.

La cinglera és de gran bellesa, especialment a la primavera quan s'entremesclen els grisos del rocam i el blanc de la neu a les canals contrasta amb el cel blau i la verdor esclatant de la vegetació. Aquest és un patró paisatgístic de gran rellevància a la unitat però també a les veïnes de la Vall Cerdana, Plana de l'Urgellet i, especialment, Solana del Baridà.

Figura 12.20: La balconada del Prat d'Aguiló, on hi ha el refugi del mateix nom, és travessada per l'històric camí del pas dels Gosolans, a cavall de les valls de Bastanist i de Ridolaina

Els colors del Cadí, fora de l'estatge supraforestal, són força monòtons i poc canviants en el transcurs de les estacions. La primacia dels boscos de coníferes al vessant nord en són responsables, però també els colors ocres i torrats del vessant sud expressats en els boixeders, els camps d'argelagues i el rocam de la solana del Cadí. En canvi, les olors sí que es tornen intenses, especialment a l'estiu, quan la forta calor volatilitza les essències aromàtiques dels pins. Tot i així, la diversitat paisatgística associada al redós dels pobles sí que té unes característiques estètiques pròpies i diferenciades. Les cases estan construïdes amb pedra calcària sovint amb abundància de blocs de conglomerat vermell que els dona una tonalitat més pujada, essent-ne el Querforadat i Cava un bon exemple. Però és especialment la teula d'argila roja la que marca un límit estètic entre el Baridà del sud i el del nord. A banda de l'arquitectura, els valors estètics també se centren en els colors dels arbres caducifolis situats a prop dels pobles. Aquí és on es visualitza millor l'arribada de la tardor, especialment a les comes de Músser i de Travesseres, però també a les ribes del riu Segre. A Aristot, Toloriu i Bar, fins ben entrat l'hivern, encara s'aguanten les fulles marrons de les rouredes que poblen els vessants que les protegeixen.

Aquest paisatge mostra una gran dissimetria entre la solana i l'obaga al fons de la vall del Segre i, especialment, a la vall de Josa. Aquest efecte s'engrandeix amb la llum del capvespre o amb el sol baix del solstici d'hivern. Així, les valls són vistes com un element definitori de gran part del paisatge del Cadí, tant degut a la geomorfologia accidentada com al simbolisme i el sentiment identitari i de pertinença que desperten en l'imaginari col·lectiu de la població. Les valls que s'inclouen en aquest patró són valls tancades i la seva orografia ha condicionat el poblament a organitzar-se en una successió lineal dels nuclis al llarg del riu, i a equilibrar la importància dels recursos agraris i ramaders. Aquestes valls es classifiquen segons el seu caràcter natural o urbanitzat, fent referència al grau d'antropització o naturalitat que han sabut conservar. En aquest sentit, el caràcter natural correspon a aquelles valls on l'empremta humana es redueix a les pastures, prats de dall i algunes bordes i masies associades a l'activitat agrícola. És el cas de la vall de Bastanist i la vall del riu de l'Inglà, ambdues d'estructura tancada. En segon grau, el caràcter rural fa referència a aquelles valls que tot i tenir assentaments urbans consolidats, aquests o bé conserven la imatge tradicional de conjunt i han patit pocs creixements urbanístics, o bé els nuclis urbans estan en procés d'abandonament, com passa a les valls tancades de Bescaran i de Josa, per exemple. Per acabar, el caràcter urbanitzat es defineix per aquelles valls que han sofert processos intensius de canvi en el seu paisatge, bàsicament caracteritzats pels creixements urbanístics dels nuclis i l'aparició d'infraestructures lineals que fragmenten els espais agrícoles o ocupen bona part dels fons de vall, com per exemple la vall tancada del Segre.

Entre les singularitats estètiques, al Cadí, destaquen un gran nombre de pobles amb un elevat valor estètic. Es tracta d'assentaments urbans situats en zones amb pendent, a mig vessant de les valls més tancades,

Figura 12.21: Poblet de Travesseres amb la florida primaveral dels arbres fruiters i les darreres neus abans de l'estiu

que han sabut conservar un caràcter vernacular i una imatge de conjunt singular caracteritzada per la seva estructura compacta, amb el campanar que destaca per sobre d'altres construccions, i prats de dall, conreus abancalats o feixes, segons les zones i recollint la tradició ramadera de l'àmbit d'estudi, que voregen el nucli urbà i el separen de les masses forestals. Dins d'aquesta categoria destaquen nuclis com Béixec, Estana, el Querforadat i Cava. D'altra banda, hi ha altres assentaments que tot i estar situats en el fons de vall han sabut conservar una estructura compacta. La seva imatge de conjunt singular es veu complementada per l'existència de zones de prats properes, sovint sota la forma de *bocage* (com succeeix a Arsèguet) i la presència d'un curs fluvial amb un bosc de ribera associat, que reforça la seva linealitat. Altres nuclis, com ara Estamariu, Toloriu, Montellà, Aristot o Josa de Cadí es diferencien per estar assentats a dalt de petits turons o cims que condicionen la seva fesomia, on normalment destaca el campanar situat al capdamunt del turó. En un altre extrem, a la unitat es comencen a veure models de distribució similars als de la plana Cerdana, i als entorns de Montellà en són un bon exemple. Per acabar, un patró estètic gairebé únic en terres pirinenques és el que mostra la distribució de les antigues vinyes damunt del Pont de Bar Vell on, malauradament, els estralls causats per les inundacions del 1982 i les obres paralitzades d'una petita central hidroelèctrica han malmès força aquest paisatge.

L'empremta històrica ha estat molt important i encara hi és molt present. El patrimoni arquitectònic de la zona és ric sobretot en castells i torres de defensa, així com en algunes esglésies i ermites, moltes d'elles

ubicades al damunt de turons en paratges de gran bellesa. Els **valors històrics**, doncs, són un punt fort de la unitat.

D'aquesta primera afirmació es pot concloure que la defensa de la zona contra atacs enemics i la necessitat de mantenir les terres de qualitat de la vall del riu foren un dels principals objectius de la població que habità l'àrea ara fa segles. Per aquest motiu, es troben molts vestigis, alguns més ben conservats que d'altres, de fortaleses, torres i castells enlairats. Alguns exemples destacables són la torre de guaita del tossal de Badés (o del Pubill), entre Cava i el Querforadat, molt important antigament i que encara conserva el fossar; també el castell de Banat, del qual resten alguns vestigis; el castell de Cava i el de Sant Cristòfol, que tan sols conserven alguns murs; i el del Querforadat. A Víllec també s'han conservat restes del poblat medieval i del seu castell, però existeixen moltes més fortaleses que tingueren una paper rellevant en temps passats.

Quant als temples religiosos, hi destaquen Sant Coloma d'Arsèguel, Sant Cristòfol de Vinyoles, romànica del segle XII, a Cava, i Santa Maria de Josa, aquesta última una església molt modesta del segle XII d'una sola nau; del castell adossat a l'església només en resta un sol mur. Uns altres santuaris representatius a la unitat són el de la Mare de Déu de Bastanist, que s'aixeca allà on va ser trobada la imatge de la Mare de Déu, al bell mig d'un prat amb vistes a la serra del Cadí i el de la Mare de Déu de Boscallt, també dedicat a una Verge trobada.

Figura 12.22: Les cases d'Arsèguel denoten el bon estat de conservació de la trama tradicional del poble. Un conjunt de gran estètica malgrat l'estat d'abandonament dels antics camps aterrassats del seu voltant

Figura 12.23: Aspecte massís de l'església de Sant Martí de Víllec, una de les joies de l'arquitectura romànica de la unitat del Cadí

A Estamariu és interessant l'església de Sant Vicenç. Data de la primera meitat del segle XI i va ser totalment restaurada l'any 2007. Actualment conserva un dels conjunts de pintura romànica conservats al seu emplaçament original més interessants de tot el Pirineu. Originàriament el temple es componia d'una planta basilical amb tres naus i tres absis. D'altres edificis romànics del poble són el temple

de Sant Sadurní i el colomer d'Estamariu, on hi destaca l'arc de mig punt de la porta.

L'església de Sant Andreu d'Aristot (municipi del Pont de Bar) data del segle XII i està formada per una sola nau coberta amb una volta de canó. La curiositat d'aquesta edificació recau en les roques de granit emprades en la seva construcció, que es troben ben treballades i col·locades malgrat ser de mides molt heterogènies, ben visibles a la base del temple. Altres elements destacables són el municipi i el pont, que s'emportà la riuada de la tardor del 1982 i les escasses restes del castell d'Aristot i del de Carcolze.

Per acabar, cal afegir la conservació, en alguns petits pobles, del seu traçat i estructura medieval, com Josa o Montellà.

A banda d'aquests elements patrimonials més antics que enriqueixen els patrons estètics i arquitectònics dels pobles, també hi ha altres elements més amagats en el paisatge però que cal considerar. Extenses superfícies de feixes, avui moltes dins el bosc, que expressen l'esforç de les generacions que ens van precedir per domesticar aquests paisatges severos: el Vinyer i les Plantades de Pont de Bar, els prats i camps closos de Músser, les feixes dels Moros al torrent del Robadell a Adraén, els munts de pedres extrets dels camps a Cava i tants d'altres. Però al Cadí també hi són presents els conjunts de bordes, aquí

anomenats cortals, en petits conjunts de pastures enmig del bosc, que disposaven de cort a la planta baixa per tancar els animals, un paller a la primera planta, una era on es duïen a terme tasques agrícoles en general (com ara batre) i una petita cuina separada de la construcció principal per evitar que el foc pogués arribar a prendre al paller. Alguns dels més coneguts i representatius són el cortal Roig i el cortal del Fonset a Cava, el del Masover i el del Martí a Ansovell, el cortal del Garreta, el de la Peda i el de l'Espluga del Bernat al Querforadat, borda del Baster a Estana, cortal de l'Oriol a Ridolaina i, especialment, el cortal dels Cortils, sota el pas de la Roca Plana a 2.230 m.

Els camins ramaders estan molt malmesos i només alguns trams són clarament identificables, així com altres estructures que s'havien fet servir per diversos tipus d'activitats econòmiques a la muntanya: orris, forns de pega, forns de calç, recs, etc.

En canvi, donada la proximitat en el temps i a que no es van posar mai a ple ús, es troben força ben conservades les construccions defensives que tenen un important ressò: el del Boscallt, al setembre, i el de Bastanist, al maig. Ambdós estan associats a les peregrinacions dels santuaris renaixentistes. Molt semblant a aquest aplec, també cal destacar el de l'altre vessant de la muntanya, a Gresolet, que encara avui aplega nombrosos grups socials que visiten la zona situada a la riba del Segre. És el que es coneix popularment com la línia Pirineus, un seguit de búnquers que es varen construir durant la postguerra per prevenir una possible invasió aliada, però que al final s'utilitzaren per controlar els maquis que creuaven per aquestes valls cap a la frontera. A Martinet s'han museïtzat i formen part d'un itinerari turístic.

Amb la força dels valors naturals, estètics i històrics del Cadí és clar que els **valors socials** de la unitat n'han de sortir reforçats, tant per l'interès de la població local com pels visitants. Al Cadí hi ha dos aplecs que tenen un important ressò: el del Boscallt, al setembre, i el de Bastanist, al maig. Ambdós estan associats a les peregrinacions dels santuaris renaixentistes. Molt semblant a aquest aplec, també cal destacar el de l'altre vessant de la muntanya, a Gresolet, que encara avui aplega nombrosos grups socials que visiten la zona.

Figura 12.24: L'aturonat poble de Montellà, fronterer amb la veïna unitat de la Vall Cerdana

Altres tradicions històriques que tenen un cert ressò social són la cacera i la pesca, avui molt regulades però que atrauen nombroses colles de caçadors i pescadors cap a la reserva de caça del Cadí o al tram del riu Segre. En la línia de les activitats associades a la recol·lecció de productes del bosc també hi ha una gran tradició per anar a buscar bolets, que en alguns casos ha requerit d'una certa regulació i tancament de pistes per evitar elevades afluències de boletaires.

Per altra banda, hi ha moltes activitats que poden potenciar econòmicament aquest sector en el futur, com la trobada d'acordionistes d'Arsèguel del mes de juliol, el museu del vi de muntanya del Pont de Bar, la fàbrica de llana del Pont d'Arsèguel o les instal·lacions hidrotermals com els banys de Sant Vicenç i el balneari de Senillers. Però si algun fet atrau un important nombre de visitants, aquest és el Cadí. Des d'Estana parteix el camí que pel coll de Pallers mena al prat de Cadí, possiblement l'itinerari més emblemàtic i freqüentat de tot el Cadí, tant a l'estiu com a l'hivern. Recobertes de neu, les canals són un magnífic paisatge per la pràctica de l'alpinisme.

Relacionat amb els valors productius, al Cadí destaquen els distintius d'origen i qualitat agroalimentària, els quals van associats a determinats paisatges característics. Concretament, es tracta de les Denominacions d'Origen Protegides (DOP) del formatge i de la mantega de l'Alt Urgell i la Cerdanya.

Els **valors simbòlics** del Cadí s'encarnen en la muntanya, estan molt relacionats amb l'excursionisme, i superen amb escreix la influència de la pròpia unitat. Tanmateix el paisatge també és ric en folklore i llegendes locals, com la princesa Xipahuatzin filla de l'emperador asteca Moctezuma II, que acabà esposant-se amb en Joan de Grau, baró de Toloriu. La història, suposadament creada a mitjans segle XX, narra que, a partir dels drets de successió que va exigir Xipahuatzin, es va acumular un tresor que estaria amagat en les terres sota domini del baró de Toloriu.

Figura 12.25: Els molins també han estat elements de notable importància històrica en aquestes contrades i alguns han estat rehabilitats, com el molí de Bramassacs, a la vora del torrent del Cabiscol, a prop de Martinet

Figura 12.26: El santuari de Bastanist, situat a prop d'Estana, és encara avui un lloc de devoció popular, però també un espai de lleure molt interessant

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Aquesta unitat es caracteritza pel diferencial paisatgístic entre el seus vessants, als que s'accedeix per rutes diferents. A la seva cara nord, l'N-260 entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà, que transcorre paral·lela al Segre pel fons de la vall, és l'eix viari que permet l'accés a tots els pobles que es reparteixen per la zona. Per contra, el seu vessant sud és de més difícil accés i, prenent com a centre el petit nucli de Josa de Cadí, s'hi pot arribar des de Gósol pel coll de Josa o bé des de Tuixent, a la veïna unitat de la Vansa.

Els principals itineraris d'interès paisatgístic són:

Entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa: El sector oriental d'aquest itinerari apropa al vessant sud del Cadí, on encara és possible fer-se una idea de la cultura de la terra i els boscos, el riu i la neu, el sol i les pluges, sobretot a la vall de la Vansa, des de Josa de Cadí fins a Montant, ja a la unitat veïna de la Vansa. Aquí s'hi poden trobar petits nuclis dispersos. Josa de Cadí s'alça atrevida al cim d'un turó i desplega una falda de cases de pedra al voltant de l'agulla de la seva església, reedificada l'any 1846. L'antiga església romànica, documentada ja al segle X, encara es conserva al costat del cementiri. Josa és un bon punt de partida per pujar a la serra del Cadí pel vessant sud, a través de la canal Baridana de Josa, contrapunt d'una altra Baridana, la del vessant nord, més aspra i feréstega, una tartera esquerpa. La pista que va de Josa a Tuixent passa pel costat de l'ermita de Sant Jaume, llegada pel comte de Barcelona a Santa Maria de la Seu el 993 i restaurada després diversos cops.

Figura 12.27: Les cases i les ruïnes del castell del Querforadat, arrapats i penjats a la roca que dona nom al poble, són el reclam d'aquest petit nucli tan visitat de l'obaga del Cadí

Entre el Cadí i la Tossa Plana de Lles: Aquest itinerari és un llarg recorregut que duu dels estreps nord de la serra del Cadí fins als peus dels cims més alts del Baridà, ja a la unitat veïna de la Solana de Baridà. Permet accedir a miradors de primer ordre com el de Querforadat (nº 99) i Arsèguel (nº 113) i observar les faldes densament forestades del Cadí en contrast amb el rocam d'aquesta serra. Passat el poble del Pont de Bar, en direcció a Puigcerdà per l'N-260, hi ha un desviament a la dreta que condueix a Toloriu, que va tenir un castell que fou un dels baluards que protegien l'entrada a la Cerdanya, i el Querforadat. Des d'aquí es pot pujar fins a Bar (antiga capital del Baridà i bastió de l'entrada a la Cerdanya), on encara es poden trobar les ruïnes del seu castell, cobejat des del segle XII per la seva posició estratègica. De Bar es pot continuar fins a Barguja (i, si hom la troba, a la cova de les Encantades) i, després, fins al Querforadat. Una altra ruta, més llarga, però molt més atractiva, porta, també a peu, cap al santuari de la Mare de Déu de Bastanist, ja a la Cerdanya. També des del Quer, hom pot creuar el riu Naval i acostar-se, pel camí de Béixec, al mas de Vima, lloc denominat villa Bimar l'any 1003 en el testament de Bernat I, comte de Cerdanya. Al Quer, però, també és possible d'escoltar històries molt més reals que la de la princesa asteca, les de la memòria viva d'un segle de muntanyisme que ha pres el Quer i Estana com a punt de partida per a l'exploració de la serra del Cadí. Des d'aquí hi ha una via d'accés a la canal Baridana i al puig del mateix nom (2.648 m).

GR-150, circular del Cadí: Aquest itinerari de llarg recorregut és una ruta a peu que permet copsar els trets més característics del paisatge cadinenc. Va des de la Seu d'Urgell a Alp, passant per Querforadat en el sector nord i per Tuixent al sud. És la millor manera de descobrir la imponent serralada i els contrastos paisatgístics d'ambdues vessants. En part coincideix amb el traçat de la ruta *cavalls de vent*, que recorre vuit refugis guardats del parc. El tram entre Estana i el refugi de Prat d'Aguiló és un itinerari curt de gran representativitat per contemplar l'obaga del Cadí tot passant al peu dels cingles i tarteres en el sector anomenat serra Cabirrolera, entre el Prat de Cadí i el camí que porta al pas dels Gosolans, prop del Comabona. És la variant GR-150-1 del sender de llarg recorregut. Paisatges forestals dins les velles pinedes de pi negre aclarits per petits prats a les collades que cal anar superant sota les canals. Molt adequat per observar la fauna i flora d'aquesta unitat de paisatge que es troba majoritàriament dins el Parc Natural del Cadí-Moixeró. Es creuen sovint paisatges agrícoles de l'entorn dels petits pobles al peu de la cinglera nord i també es voregen camps reconvertits en pastures, on s'hi poden trobar ramats de vaques pasturant, pinedes joves que conquereixen terrenys antany arrabassats al bosc i magnífiques panoràmiques de les valls veïnes del Querforadat i Bastanist.

A mesura que el camí s'enfila vers el sud, la imatge de la muralla del Cadí es fa més propera, sempre que els densos boscos de pi roig i pi negre en permetin la visió. Un cop arribats al Prat de Cadí, es resumeixen tots els valors estètics d'aquesta unitat en un sol lloc. Aquest itinerari, és recomenat, realitzar-lo en dos moments de l'any: a l'hivern i a l'inici de l'estació estival.

Figura 12.28: La senyalització de senders invita a endinsar-se pels camins d'aquestes contrades

Figura 12.29: El santuari del Boscall a prop d'Ansovell està situat al peu de les cingleres del Cadí

Altres itineraris d'interès paisatgístic:

Novament al fons de la vall del Segre, a l'entrada de Martinet hi ha un desviament a la dreta que porta a Montellà per l'LV-4055 i, seguint novament a la dreta per la pista que porta al refugi de Prat d'Aguiló (Cèsar A. Torres), es pot realitzar una interessant excursió als contraforts del Parc Natural del Cadí-Moixeró. El poble es troba encimbellat sobre el riu Segre i el seu edifici més notable és l'església romànica de Sant Genís, que data del segle XII. També a la sortida de Martinet, hi ha un desviament a través del qual s'accedeix al santuari de la Mare de Déu de Bastanist.

Al vessant nord de la serra hi ha Arsèguel, un balcó privilegiat de la serra del Cadí, sens dubte una de les realitats (gairebé simbòlica) més intensament presents en l'imaginari col·lectiu de la gent de la comarca. Encara és possible apropar-se més al Cadí si es pren la pista que porta a Cava, fent una excursió fins al cortal del Roig (1.450 m), passant per la font de Campbac; de tornada, es pot continuar cap a la font del Gavatx, ascendir pel camí Cardoner fins a Sarroja i allà prendre el camí de les Deveses que condueix al veïnat de cal Pubill i devalla cap a Cava. Si es va, per la pista, cap a Ansovell, es tindrà l'ocasió d'acostar-se a peu, a través dels boscos, fins al santuari del Boscall, centre de gran importància al segle XVI, darrere del qual encara es conserva un boix mil·lenari al qual la tradició atribueix qualitats sobrenaturals.

Per aquesta unitat hi passen dues vies històriques de primer ordre, el camí de la Sal o Cardoner i la via pecuària anomenada camí o pas Ramader, que ja s'han descrit anteriorment. També hi passa l'interessant i històric itinerari de l'anomenada «ruta dels Segadors». A Gósol, a la comarca del Berguedà, l'ofici de segador encara hi ha qui el recorda per haver-lo viscut. Abans de la Guerra Civil, les colles de temporers que travessaven el Cadí per anar a la Cerdanya eren nombroses., com també ho eren les d'esquiladors d'ovelles que recorrien les valls de la Cerdanya, el Baridà i la Vansa, o les que s'arreglaven anualment i creuaven la frontera per anar a veremes al Rosselló. A Cava encara hi ha qui recorda haver-ne format part.

Al poble hi ha el carrer de la Cerdanya, punt de partença per agafar el camí del mateix nom que els duia cap a aquesta comarca veïna. Cal seguir les marques del sender de petit recorregut PR C-124, que

coincideix amb el Camí dels Bons Homes (GR-107), i que ofereix bones panoràmiques, especialment a l'indret del pas dels Gosolans. Des del segle XI fins el XVI, aquest camí fou un important nexa d'unió econòmica entre l'Arièja i el Berguedà. Un dels episodis relacionats amb aquest camí fou el desplaçament d'alguns dels càtars, fugint de la croada i la inquisició varen utilitzar aquesta ruta per cercar refugi a Catalunya. A través de les muntanyes arribaren a terres catalanes, sobretot a les zones de l'Alt Urgell, la Cerdanya o el Berguedà.

Altres itineraris d'interès són els següents: camí d'Ansovell a Arsèguel (camí de la Belluda), camí de Boscall a la Molina de Lletó (camí de la Molina), camí de Cava a Arsèguel (camí del Molí), camí de Cava a Querforadat (camí de coll de Cristià) i per últim, el camí del Querforadat a Estana (camí d'Estana)

Per acabar, la ruta «cavalls de vent» és una travessa entre vuit refugis guardats dins del Parc Natural del Cadí-Moixeró. El punt de sortida i el sentit per realitzar-ho és lliure i té una longitud de 97 km.

Punts d'observació i gaudi del paisatge:

Els principals miradors de la unitat es poden diferenciar en funció de la seva localització al vessant nord de la serra del Cadí, a la vall del riu Segre o en el vessant sud. Els més destacats del vessant nord són l'emblemàtic Querforadat (nº 99), el santuari de Bastanist (nº 102) o el mirador de Prat de Cadí (nº 101). Tots ells ofereixen esplèndides panoràmiques de la plana Cerdana, la Batllia, el Baridà i les muntanyes frontereres dels Pirineus més alpins, amb les faldees densament forestades del Cadí en contrast amb el rocam d'aquesta serra.

Al vessant sud, els punts d'observació i gaudi del paisatge més destacats es troben al coll de Josa (nº 98), des d'on s'aprecia la cara sud del Cadí però també l'emblemàtic Pedraforca, Santa Maria de Josa (nº 96) i Torre de Cadí (nº 94). L'ascensió fins a la carena per la canal de Josa, tot i que difícil, val la pena per l'esplèndida vista que ofereix en totes dues bandes, sens dubte un dels miradors més privilegiats de la unitat. Per últim el coll de Trapa (nº 107), en la part més oriental de la serra del Cadí, permet gaudir d'excel·lents vistes sobre les penyes altes del Moixeró.

Són renarcables també els nuclis que s'eleva a banda i banda de la vall del riu Segre, molts d'ells encimbellats, i que són miradors naturals sobre el paisatge fluvial i agrícola de la zona més planera. És el cas, per exemple, de Montellà del Cadí (nº 105), un nucli que posseeix un encant especial i és un magnífic mirador sobre una bona part de la Cerdanya. La vila d'Arsèguel (nº 113), a la qual s'accedeix per l'LV-4052 partint de l'N-260 a l'indret del Pont d'Arsèguel, és un mirador per percebre el sol lliscant per les canals i les tarteres. Els nuclis d'Estamariu (nº 93), Aristot (nº 97) i Toloriu (nº 120), amb el seu castell, són també miradors destacats de la unitat del Cadí i de les veïnes de la Solana del Baridà i la Vall Cerdana.

Dinàmica actual del paisatge

Tres factors principals incideixen en la dinàmica recent del paisatge al Cadí: l'existència del parc natural, la baixa densitat de població i el seu envelliment i l'eix de pas de la carretera N-260.

Els més de quaranta anys d'abandonament del territori i dels vint-i-cinc de l'existència del Parc Natural del Cadí-Moixeró han afavorit els processos naturals. Per una banda, cal destacar l'abandonament de bona part de les pastures per la minimització de la cabana ramadera, l'augment del risc d'incendis forestals per increment de la biomassa, i la pèrdua de biodiversitat per homogeneïtzació del paisatge. Per l'altra, també són importants les dinàmiques de recuperació de boscos o recuperació i cura d'espècies que havien vist molt reduïts els seus hàbitats, l'increment de la matèria orgànica dels sòls i la millora de l'estabilitat dels mateixos o l'augment de la difusió social de l'àmbit.

La dinàmica actual a l'interior del parc i a les zones fora de les culties dels pobles porta a la maduració d'uns boscos joves, però a partir d'un punt d'origen agrícola o ramader, i defineix al Cadí com a reserva biològica. Els pobles, especialment els més allunyats del fons de vall, han perdut la massa crítica per la qual la comunitat pot dur a terme una gestió equilibrada de l'espai del qual n'és propietària o hi té drets. L'activitat agrícola i ramadera acaba sent subsidiària d'altres que van guanyant rellevància econòmica, però amb molta menys incidència en el paisatge. En aquest sentit, tot i que des del parc natural es dona suport a la ramaderia extensiva tradicional per afavorir el manteniment dels hàbitats de prat, es pot afirmar que l'activitat ramadera, restringida a algunes desenes d'explotacions menors, és del tot minoritària a la unitat i en franca regressió.

Finalment, el sector més dinàmic econòmicament en els últims anys ha estat la construcció, amb un procés contingut d'edificació de nous habitatges, però especialment d'equipaments privats associats al turisme, que s'ha donat principalment al fons de vall. En cap cas, però, comparable amb els forts creixements experimentats en unitats veïnes com la Vall Cerdana o la Plana de l'Urgellet. Les millores en la carretera N-260 van suposar un punt d'inflexió important en el paisatge de la ribera del Segre i, recentment, obres hidràuliques a Martinet i al Pont de Bar han generat canvis en la fesomia del paisatge. Però quan es parla de dinàmica actual, cal fer referència sobretot a la proximitat del territori vers les bones comunicacions i, en aquest punt, la vall del Segre és molt diferent a la vall de Josa. La primera, situada al nord del Cadí i travessada per l'important eix viari que conforma la carretera N-260 (Eix Pirinenc) entre la Seu d'Urgell-Andorra i Puigcerdà-túnel del Cadí, amb una dinàmica molt marcada per la influència de les planes de la Cerdanya i l'Urgellet i les seves bones comunicacions amb l'àrea metropolitana, ha experimentat un desenvolupament urbanístic notable. En canvi, la vall del riu de Josa, a la cara sud del Cadí, no té comunicació directa amb la vall del Segre i el seu aïllament és molt més notable en

Figura 12.30: Els petits pobles com Béixec tenen veritables problemes per mantenir població permanent, aquella que viu el dia a dia d'aquests nuclis i la que crea paisatge de manera directa a través de l'activitat agroramadera

comparació amb el sector nord, mantenint un aspecte més solitari i salvatge.

D'altra banda, el poble de Pont de Bar nou es va construir arran de la destrucció de l'antic poble, per l'aiguat del 1982, amb uns criteris arquitectònics poc harmoniosos amb el paisatge.

Tal i com s'ha dit, la dinàmica dels darrers anys s'ha fet notar de manera molt directa i clara, principalment als nuclis del fons de la vall del Segre i els més propers a l'eix viari que recorre la vall principal, que discorre engorjada d'est a oest en la major part de la unitat. Martinet, que és el principal nucli de l'àmbit, ha experimentat un creixement notable de l'àmbit urbà, sempre mantenint-se a la dreta del Segre però guanyant sòl urbà vessant amunt mitjançant creixements de tipus residencial de baixa densitat, principalment amb cases unifamiliars arreglades i adossades que han generat notables impactes derivats del fort contrast entre les tipologies constructives de les antigues cases del nucli antic i les de les àrees de creixement que, per altra banda, han sabut mantenir en certa mesura la compacitat del nucli i els materials de construcció, malgrat crear trames urbanes homogènies. Degut a l'esgotament de l'espai apte per la construcció al nucli de Martinet, situat a la confluència entre el Segre i el riu de la Llosa, s'han anat ocupant gairebé tots els espais lliures de les zones amb menys pendent per edificar, ocupant certes àrees inundables a la vora del Segre i zones d'antics conreus abandonats als sectors nord-orientals i nord-occidentals del nucli, però sense travessar a la riba esquerra del riu. A conseqüència d'això, Montellà, que és el segon nucli en importància i en població del municipi de Montellà i Martinet, està

absorbint alguns dels creixements que Martinet no pot albergar. Montellà, que es troba situat en uns replans enlairats al sud del cap de municipi, està experimentant una dinàmica urbanística notable que sembla incrementar-se si es té en compte la disponibilitat de sòl apte per a aquest ús, tot i que fins al moment ha sabut contenir i preservar el seu característic perfil de poble agrupat, compacte i aturonat, centrat en l'església, si no fos per l'existència d'un edifici d'habitatges plurifamiliars poc harmònic, i envoltat de feixes d'antics camps abandonats i horts, a l'entorn dels quals hi abunden extensos prats de pastura. Un perfil molt semblant a aquest l'ofereix Estamariu, enlairat en una notable balconada orientada al sud, a la dreta del Segre, en el qual algunes construccions noves aïllades i certes granges trenquen l'harmonia de l'entorn de manera lleu, enmig d'un paisatge agrari molt marcat per l'aprofitament ramader i per l'existència d'extenses zones de bancals testimoni de l'abandonament de les pràctiques agrícoles. Aquest mateix patró el segueixen la resta de nuclis enlairats a la dreta del Segre, a plena solana i marcats profundament per ser unes magnífiques balconades des d'on s'hi deixa veure, la gran muralla nord del Cadí, fet que han sabut aprofitar per atreure visitants i turistes.

Els nuclis de l'obaga del Cadí, situats en uns indrets molt més exuberants de vegetació, han experimentat una dinàmica molt marcada per l'atracció que exerceix aquesta muntanya i la declaració de la zona com a parc natural, que n'ha afavorit l'ambient forestal i la freqüentació excursionista. De tots aquests nuclis que esquitxen aquest territori, Arsèguel és el de més població i també el més proper a l'eix viari principal de la vall del Segre, per la qual cosa és també el que ha experimentat un creixement més ressenyable, tot mantenint el seu

Figura 12.31: El front urbà de Martinet, que mira sobre la carretera i el riu Segre, és l'indret amb més activitat i més diversitat econòmica de la unitat, gràcies a la seva bona comunicació entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà

perfil de nucli agrupat i compacte dominat per les rocoses cingleres del Cadí, que han convertit aquest poble en una imatge clàssica associada als Pirineus orientals catalans i al Parc Natural del Cadí-Moixeró. Les cases de pedra calcària clara i les teulades de teula vermella són la tònica dominant tant d'Arsèguel com de la resta de pobles més petits de les valls laterals que neixen sota el Cadí i aflueixen al Segre per la seva esquerra, amb traçats urbans de petites dimensions amb molt poques alteracions. Els canvis més significatius d'aquesta zona, però, vénen marcats per l'abandonament de les

Figura 12.32: El riu Segre, al seu pas pel pont d'Arsèguel, té aquest aspecte frondós, amb una vegetació de ribera molt ben conservada i ufana, poc abans d'obrir-se a unitat de la Plana d'Urgellet

activitats agràries i la colonització d'aquests antics espais pel bosc, que ha creat un continu forestal de gran extensió i que, ara per ara, és un dels principals atractius de la zona, degut al fort contrast amb l'ambient rocós de les tarteres, cingleres i canals del Cadí.

També cal remarcar les alteracions puntuals provocades per habitatges nous que desentonen amb els nuclis històrics, canviant la tipologia constructiva de la zona. En trobem exemples remarcables, el Querforadat, Estana, o més generalitzats, com s'ha dit anteriorment a Martinet i a Montellà.

La solitària vall del riu de Josa és l'única que es troba al vessant sud de la serra del Cadí i compta amb el nucli de població de Josa de Cadí. Els atractius naturals de la zona són, en general, menys espectaculars que els de la cara nord, degut als aspres paisatges dels uniformes vessants solells del Cadí i les seves llargues i complicades vies d'accés. Això ha estat un aspecte clau per mantenir el caràcter rural, forestal i agrari de la vall, de la mateixa manera que ha evitat que Josa

de Cadí hagi experimentat cap gran transformació agressiva del seu perfil urbà, centrat per l'església parroquial i les restes de l'antic castell de Josa, dalt d'un prominent turó vora el qual es disposen les cases del nucli, que domina imponent aquesta vall, a l'ombra del Cadinell.

D'altra banda, gran part de la superfície agrària és dedicada a pastures permanents i a terreny forestal. Els principals conreus són els prats i el farratge, bé que també hi ha cereals i patates i alguns bancals on es conreen hortalisses pel consum domèstic. L'economia, però, és basada sobretot en la ramaderia de bestiar boví per a carn, complementada per uns quants caps de bestiar porcí, equí i conills. L'explotació forestal és encara molt important al terme d'Arsèguel, tot i que ha disminuït considerablement.

Des de finals del segle XX el sector turístic ha pres una forta embranzida i s'han obert diversos establiments de restauració i allotjaments, especialment al sector més oriental de la unitat. Aquesta sembla ser una bona manera de revitalitzar el futur dels pobles de la zona, i certament, sembla que pot oferir millores en la qualitat de vida als habitants d'aquestes terres dedicades durant moltes dècades exclusivament a l'agricultura i a la ramadera.

En aquest sentit, al peu de la serra del Cadí, sota el pic de Comabona i prop del pas dels Gosolans, al prat d'Aguiló, hi ha el refugi guardat Cèsar August Torras que darrerament s'ha promogut a través de la travessa dels «Cavalls del Vent».

A nivell d'infraestructures, és destacable la central elèctrica de Senillers, vora el Segre, que aprofita per una canonada el salt d'aigua del riu d'Aràns. També cal mencionar les activitats extractives abandonades a certes zones de la unitat (Torres d'Alàs, Castellnou de Carcolze, vall del riu de Vilanova). Però especialment la extractiva en funcionament de Béixec, en constant ampliació i de gran impacte visual en el fons escènic del Cadí. Així com els impactes puntuals de repetidors i antenes de telecomunicacions com les situades damunt de Montellà i al poble de Toloriu, entre d'altres.

Pel que fa als riscos naturals, el Cadí és un paisatge que s'ha modelat en part a cop d'esdeveniments sobtats i sovint catastròfics. Els cingles, tot i que a escala geològica, es van construir pel continuat desprendiment de roques que alhora forneixen les tarteres. A escala humana, els moviments de massa també han afectat tradicionalment els vessants de la serra i són especialment coneguts els que el 1982 van afectar el vessant obac del Pont de Bar o el vessant est de la serra del Verd. D'altres de menys abast són freqüents cada vegada que hi ha pluges abundoses, especialment associats a la inestabilitat dels col·luvions del vessant nord. L'esllavissada sota el Cap de la Fesa i en altres punts del límit superior del bosc són cicatrius vives en el paisatge que, degut a la naturalesa blanquinosa dels còdols procedents d'antigues tarteres o del rogenç dels materials triàsics i garumians, destaquen molt en el paisatge dels boscos foscos de coníferes.

Altres esllavissades han afectat recentment llocs propers a poblacions, com la que es va produir l'any 1997 a Cava, a mig camí entre el poble i el veïnat de cal Pubill. També el tram de la carretera N-260 entre Martinet i Sant Martí dels Castells s'ha hagut de reforçar després de moviments de massa que van obligar a tallar durant llargs períodes la carretera. Al marge dret del riu Segre els desprendiments entre els cingles calcaris tampoc són rars i alguns de recents són prou visibles damunt del poble d'Aristot, on el fort diaclasmament d'aquestes roques ha empès la construcció de pantalles de protecció dinàmica en molts trams de la carretera que la doten de seguretat però que destaquen en el paisatge.

Figura 12.33: Els pobles de l'obaga del Cadí denoten una activitat agrícola i ramadera molt mins i restringida únicament a la vora dels nuclis

L'aigua també és motor de transformació i risc en el paisatge del Cadí, tant en estat líquid com sòlid. Les inundacions del 1982 van marcar una fita recent de gran transcendència en la població i en el paisatge. El complex moviment rotacional de terres del Pont de Bar va implicar la destrucció del poble, però durant unes hores també el risc d'obturació del riu Segre, que, amb prop de 800 m³/s, hauria creat una tragèdia de proporcions inimaginables a tota la conca. Aquests aiguats van canviar el paisatge de la ribera del Segre des de Martinet fins a la Seu; a partir d'aquest moment es van endegar molts trams, com el del mateix Martinet, per evitar que l'erosió lateral continués degradant molts prats arran del riu.

Respecte les precipitacions en forma de neu són abundants al Cadí i en períodes d'entre 5 i 7 anys solen repetir-se allaus de proporcions importants però que no afecten mai cap tipus d'edificació. En canvi, sí que són agent de transformació del paisatge de les tarteres i

especialment del límit superior del bosc. Les canals d'allaus al Cadí són molt pedregoses i contenen pocs arbres al seu redós, però quan la força de la neu arriba a la zona dels planells arrossega pins de grans dimensions. L'episodi de mitjans dels anys noranta va amuntegar molta fusta morta al peu de la serra dels Cortils i es van poder observar allaus de grans dimensions arreu, com la que va baixar per la canal d'Estana.

Finalment, tot i que els Pirineus no és terra de grans incendis forestals, justament aquí al Cadí se n'han produït alguns dels que han causat més alarma. Com el de l'any 1986 iniciat al Cortal del Pona, prop de la N-260, i que, ajudat per la força del vent, s'enfilà per la carena cap al Grau, molt a prop d'Ansovell. Episodis com aquest no s'han tornat a repetir però no serà rar que en el futur ho puguin fer, donades les condicions creixents d'increment de les temperatures i disponibilitat de combustible en boscos molt densos.

Figura 12.34: L'arranjament del tram del Segre al seu pas per Martinet ha generat notables

Possible evolució del paisatge del Cadí

La futura evolució del paisatge al Cadí està també vinculada al paper de l'administració a través del parc natural i de les polítiques agràries de muntanya. Les explotacions ramaderes han minvat en els darrers anys, i ha augmentat l'envelliment de la població.

La casuística és diferent al fons de la vall, especialment a la població de Martinet, on gràcies a la posició central que ocupa al costat de la carretera i com a porta d'accés cap a Lles i Arànsers al nord, i a Montellà i Estana al sud, permet gaudir d'un major dinamisme turístic i comercial que la resta de pobles.

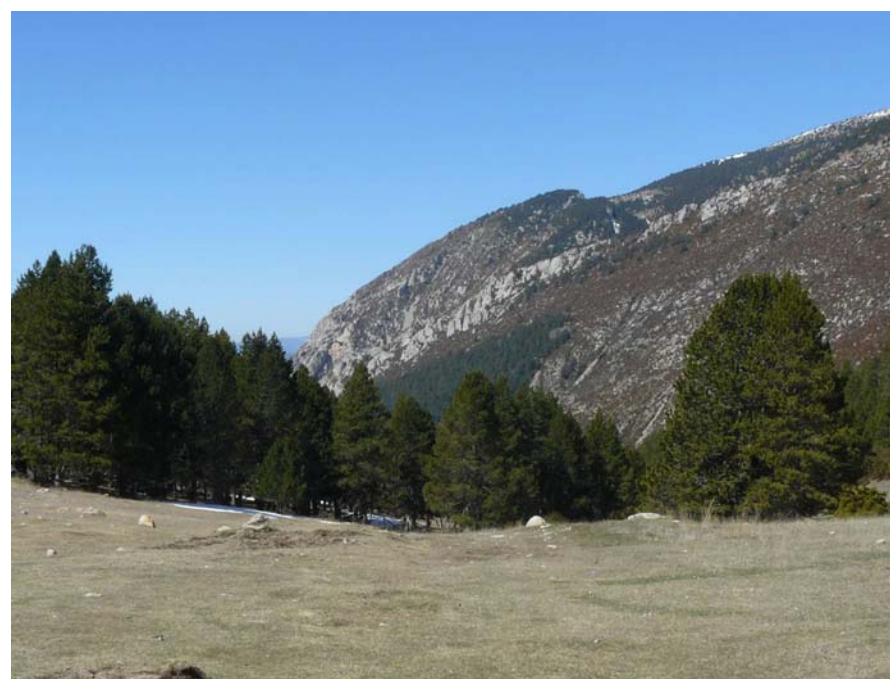

Figura 12.35: Des del coll de Jovell, entre la serra del Cadí i Cadinell, s'observa l'evolució de la massa forestal en contraposició al retrocés dels prats

És probable que en les properes dècades s'observi l'avenç generalitzat del bosc en els espais oberts, tot i que des del Parc s'estan realitzant algunes actuacions per afavorir el manteniment dels prats. Especialment sensibles des de l'òptica del paisatge seria el tancament del prat de Cadí d'Estana, igual que ha passat en els altres prats de Cadí de Cava, situats sota els Cascalls i Roca Dreta, el prat del coll de l'Estenedor o els que es localitzen sota el Pradell, a la serra de la Moixa. Alguns ja estan actualment coberts per la densa vegetació, com el planell del Pi de l'Orri i tants d'altres situats per sota de la cota dels 1.700 metres. El continu forestal és l'hàbitat del gall fer i altres espècies de fauna boscana,

Si aquest emboscament del vessant nord pot esdevenir molt dens en dues o tres dècades, les previsions pel que fa al vessant sud són completament diferents.

La colonització del pi roig és especialment ràpida als obacs, però es frena i gairebé s'atura a moltes solanes. Els canvis detectats als boxeders de la solana del Cadí són quasi imperceptibles durant el darrer mig segle. Tan sols hi ha una lenta densificació del matollar degut a l'absència dels focs que provocaven els pastors. Aquest paisatge es perllonga, amb rigorosa continuïtat, des de Cornellana fins al Cap de la Boixassa, ja a la comarca del Berguedà. Per damunt d'aquestes formacions arbustives, una franja de pins negres robusts i esparsos es manté invariable des de fa segles, quan la desforestació els va respectar per obtenir una mica d'ombra pels ramats. Es preveu que el futur proper no farà canviar massa aquest paisatge de les solanes.

Per copsar amb més precisió quin pot ser el futur paisatge dels llocs amb major dinamisme econòmic, cal contrastar les recomanacions que fa el Pla territorial parcial de l'Alt Pirineu i Aran per aquesta unitat. De cara a un escenari de futur a mitjà termini, es proposa una estratègia de reequilibri per Martinet, que és cap de municipi, i també per Montellà, amb la finalitat d'acollir possibles creixements que no tinguin cabuda a Martinet, on gairebé s'ha esgotat el sòl apte pel desenvolupament urbanístic. Seguint la vall del Segre, els nuclis més pròxims a l'eix viari principal, com Arsèguel i el Pont de Bar, i també els més poblats, com és el cas d'Estamariu, poden també créixer seguint aquesta estratègia. Per a la resta de nuclis de població allunyats de la vall principal, es proposen estratègies de millora i compleció de l'edificació existent.

Pel que fa al sistema d'infraestructures de mobilitat i transport, concretament de la xarxa viària, hi ha la previsió d'un nou traçat de la N-260 que evitaria creuar el nucli de Martinet pel centre, construint una variant pel sud del nucli i per l'esquerra del riu Segre que comportaria notables canvis en la fesomia de l'entorn urbà.

Figura 12.36: El nucli urbà de Martinet i el seu entorn és el que pot experimentar majors canvis en el paisatge i en el seu perímetre urbà, donades les previsions de creixement i de noves infraestructures de comunicació

Avaluació del paisatge

Debilitats:

- La poca presència de les activitats agrícoles i ramaderes, principalment degut a les dificultats que imposa el terreny, les males comunicacions, la llunyania dels petits nuclis respecte la vall principal i la manca de relleu generacional.
- La poca població que hi habita dificulta portar a bon terme projectes que tenen relació amb les activitats econòmiques i el paisatge.

Amenaces:

- El despoblament dels nuclis més mal comunicats i petits.
- La creació d'una massa forestal molt extensa i homogènia i la colonització de les antigues zones agrícoles per matollar i bosc, augmentant el risc d'incendi.
- L'abandonament de les activitats agràries.
- La degradació de les carreteres i pistes d'accés als nuclis de població més aïllats i petits.
- Les possibles ampliacions de la pedrera de Béixec.

Fortaleses:

- L'espectacularitat d'aquest paisatge d'alta muntanya calcària al sud dels Pirineus.
- Formar part del Parc Natural del Cadí-Moixeró, un dels parcs més grans i de major tradició històrica a Catalunya.
- La coneixença i valoració d'aquest paisatge per gran part de la societat catalana, amb el nom de marca Cadí, i l'augment de la seva freqüentació arran de la construcció del túnel sota la serra del Moixeró.
- Els valors estètics, naturals i socials del seu paisatge han atret un turisme que no ha provocat cap alteració substancial de la unitat. Es tracta d'un paisatge que o es contempla de lluny o cal visitar-lo a peu. És un molt bon espai per a la pràctica de l'alpinisme i l'excursionisme.
- La molt bona conservació dels nuclis de població.

Oportunitats:

- El manteniment del perfil tradicional dels nuclis rurals on els campanars són elements preeminents.
- El desenvolupament, manteniment i promoció de l'extensa xarxa de camins i rutes, a peu o en BTT, de descoberta del paisatge.
- L'habilitació d'un sistema de miradors a la unitat, que gaudeix de magnífiques panoràmiques sobre i des de la serra del Cadí.
- Una major promoció de les instal·lacions museístiques del Pont d'Arsèguel, del Pont de Bar i de Martinet, així com de les manifestacions culturals de fort arrelament territorial.

- Mantenir el patrimoni edificat existent, promovent les activitats rurals que poden ajudar a mantenir-lo i conservar els trets bàsics de les tipologies de muntanya que contribueixen a conservar l'especificitat del paisatge del Cadí.

Figura 12.37: El paisatge de la cara nord del Cadí, amb els seus espadats rocosos, els boscos, els prats i els petits poblets arraulits sota l'imponent murallam, és altament apreciat pels visitants i per la gent de la contrada

Objectius de qualitat paisatgística i proposta de mesures i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) i la proposta de mesures (criteris) i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran continguts en els capítols 13 i 14 de la present memòria (volum 1). Els poders públics i privats, així com els agents socials i la societat en general, han de vetllar pel compliment d'aquests objectius de qualitat paisatgística. El llistat de mesures (criteris) i accions són una proposta per assolir els OQP.

Objectius de qualitat paisatgística

- 12.1 Uns paisatges del Parc Natural del Cadí-Moixeró que s'integrin amb els paisatges dels pobles que queden als seus marges.
- 12.2 Uns paisatges a les ribes del riu Segre que conservin els trets d'identitat que els hi són característics, com els pobles dalt de promontoris, nuclis riberencs amb prats de dall i espais agrícoles abandonats de gran interès o el bosc de ribera. Però també que mirin d'integrar tots aquells elements moderns que els doten de funcionalitat però que sovint generen un gran impacte: carretera N-260, minicentrals hidroelèctriques, antenes i repetidors, línies elèctriques, serveis i equipaments turístics.
- 12.3 Uns fons escènics de muralla rocosa del Cadí i uns relleus de paret calcària lliures d'alteracions visuals i sense elements que en distorsionin el seu perfil.
- 12.4 Uns paisatges conformats per nombroses ermites, com els temples religiosos de Sant Coloma d'Arsèguel, Santa Maria de Josa, la Mare de Déu de Bastanist o Sant Andreu d'Aristot, entre altres, restaurades i mantingudes com a peces de valor cultural vinculades al paisatge del Cadí.
- 12.5 Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges del Cadí.
- 12.6 Uns nuclis urbans que conservin tot el seu caràcter de fites visuals, el seu perfil característic i el valor simbòlic i històric.

Criteris i accions

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- 12.1 Protegir els patrons paisatgístics de la unitat que estan a l'interior i als límits del parc com a garantia de la protecció dels valors naturals, i altres, en el paisatge. En aquest cas protegir significa dinamitzar les activitats en el territori, associades a la decadència de la ramaderia transhumant a les pastures del Cadí, potenciant la ramaderia bovina als pobles del vessant nord de la serralada i també impulsant l'explotació forestal sostenible en la majoria de boscos on és permès fer-ho.
- 12.2 Protegir el ric llegat històric en el paisatge de les ribes del riu Segre, especialment elements com les terrasses de les antigues vinyes de Pont de Bar, les construccions defensives de la postguerra, les estructures de rec als pocs camps que voregen alguns meandres, etc.
- 12.3 Garantir la preservació de les formes granítiques de la important cinglera estructural del vessant nord (amb l'alternança de canals i esperons de roca com les canals del Comabona; l'elevada densitat de corredors a la serra Cabirolera; el conjunt de la canal de l'Àguila, pic de Migdia, canal d'Estana, roca Verda, canal de Cristall, roca de l'Ordiguer i canal de l'Ordiguer; el conjunt del Toll,

roca Dreta, roca del Mig, canal de l'Aigua, roca Grossa, canal de Migdia, roca de Gòneg i canal de Gòneg, i, ja als darrers espadats occidentals, les Tres Canaletes).

- 12.4 Protegir els boscos de ribera, particularment els dels voltants del riu Segre, per tal de garantir la seva funció ecològica i paisatgística.
- 12.5 Conservar el paisatge agrari d'elevat valor productiu i estètic creat pel *bocage* d'Arsèguel, que pel seu gran valor cultural, ha de continuar mantenint el seu caràcter.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- 12.6 Reforçar la coordinació dels que participen en la gestió del parc natural i dels territoris limitrofs. Fomentar i incrementar les activitats tradicionals dins el parc, tot possibilitant que siguin el principal motor de manteniment dels paisatges agrosilvopastorals, per una banda, i per l'altra, estendre algunes restriccions d'activitats, que evitarien forts impactes en el paisatge fora dels límits de l'espai natural.
- 12.7 Evitar la conversió dels nuclis de població a l'entorn de la serra del Cadí en un conjunt de pobles morts, arquitectònicament restaurats i recuperats però sense gent que hi visqui ni hi treballi.
- 12.8 Fer el possible per convertir el tram de la N-260 al seu pas per la unitat, d'un paisatge de passada a un paisatge d'observació i gaudi.
- 12.9 Promocionar les instal·lacions museístiques del pont d'Arsèguel, del pont de Bar i de Martinent i fomentar el caràcter emblemàtic i emfàtic dels castells i les torres de guaita dintre de la totalitat del territori com a possibles peces de foment del turisme i la percepció del paisatge. En aquest sentit, generar estratègies de restauració i promoció de les fortaleses i torres com a patrimoni cultural específic de la regió. És el cas de la torre de guaita del tossal de Badés, del mas fortificat de Vinyoles, dels castells de Cava, el Querforadat, Toloriu, Bar, Banat, etc.
- 12.10 Consolidar i fomentar la Denominació d'Origen Protegida (DOP) de la mantega del Cadí.
- 12.11 Emfatitzar la funció dels prats i la seva estructuració al voltant dels nuclis rurals conformant uns determinats i característics patrons que es van repetint a les diferents unitats d'alta muntanya. En aquest sentit, adequar i promocionar el mirador paisatgístic de Montellà on s'observen els prats de dall, realçant les característiques d'aquests paisatges i la seva funcionalitat en la ramaderia local.
- 12.12 Les cobertes forestals de boscos caducifolis i coníferes, en vinculació amb els prats de conreu i els prats de dall que predominen pràcticament a la totalitat dels fons visuals, són de gran interès escènic. L'abandonament progressiu de les activitats agro-silvopastorals ha permès que les masses forestals es densifiquessin. No obstant això, cal mantenir les zones de pastures existents, com les dels prats de Goleró i els Cortils, els prats subalpins d'Aguiló, Cadí, collada Josana i el Pradell, per tal d'afavorir i potenciar la permanència del mosaic paisatgístic.
- 12.13 Revaloritzar el patrimoni històric associat als cursos fluvials, especialment els canals i els ponts, pel seu valor històric i cultural.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- 12.14 Afavorir que el Parc Natural del Cadí-Moixeró es converteixi en un motor en la conservació, gestió i transformació del paisatge de la unitat. Avançar en una segona generació de criteris de gestió dels parcs naturals on la col·laboració amb els agents locals del territori que es dediquen a les activitats tradicionals, que fan paisatge, sigui una prioritat al mateix nivell que la conservació de la

geologia, la flora i la fauna. Iniciar un procés per impulsar no sols la biodiversitat sinó també la diversitat agrícola, ramadera i dels paisatges.

- 12.15 Vetllar, des del planejament territorial i urbanístic pel manteniment de la vocació agrícola de les àrees que envolten els espais protegits, atesa la seva funció d'àrees de transició.
- 12.16 Establir criteris d'edificació (volums permesos, tipologies de construccions, materials, colors i acabats) per tal de minimitzar l'impacte de les construccions i rehabilitacions en els petits nuclis dispersos.
- 12.17 Alentir el ritme de construcció d'habitatge destinat a segona residència i adoptar tipologies més intensives en el consum de sòl.
- 12.18 Els nuclis compactes a mitja vessant de Músser, Bar, Ansovell i Travesseres, els de Martinet, els Banys de Sant Vicenç i el Pont de Bar situats en el fons de la vall, i els nuclis encimbellats d'Arsèguel, Estamariu, Josa de Cadí, Toloriu, Torres d'Alàs, Montellà i Aristot presenten una fesomia singular d'estructures i perfils característics, perceptibles des de determinades àrees i recorreguts, els quals constitueixen fites paisatgístiques que tenen una relació directa amb els respectius fons escènics. En aquests casos el desenvolupament urbà, tant de rehabilitació com de nova obra, ha de respectar aquests perfils o imatges i impedir, a través del planejament urbanístic, l'aparició d'elements volumètrics i de construccions aïllades que els desfigurin.
- 12.19 Senyalitzar amb infraestructura física –associada als itineraris o als miradors cartografiats en el mapa 12.1 del final de la unitat- les àrees i els elements relacionats amb la memòria històrica del front del Pallars i la Guerra Civil.
- 12.20 Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent: es tracta dels miradors del Coll de Josa, Santa Maria de Josa, torre de Cadí, prat de Cadí, Santuari de Bastanist, el Querforadat, Arsèguel, Montellà, Estamariu, Aristot i castell de Toloriu, els itineraris motoritzats entre el Cadí i la Tossa Plana de Lles i entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa, i els no motoritzats del GR-107 camí dels Bons Homes, la Transpirinenca en BTT i el GR-150 circular al Cadí. Aquesta xarxa hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. De la mateixa manera, impulsar iniciatives que promoguin la vinculació d'aquests itineraris paisatgístics amb els punts de principal interès geològic i botànic com a suplements pedagògics de la xarxa de recorreguts.

